

การหลอมรวมและความไม่เป็นทางการ: กรณีศึกษาของผู้ค้าอาหารข้างทางในกรุงเทพมหานคร

อาจารย์ ดร.กฤษฎา ชีระโกศลพงศ์¹

อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ศาสตราจารย์ ดร.นฤมล นิราทร

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

วันที่ได้รับต้นฉบับบทความ : 9 พฤษภาคม 2565

วันที่แก้ไขปรับปรุงบทความ : 12 กันยายน 2565

วันที่ตอบรับตีพิมพ์บทความ : 10 ตุลาคม 2565

บทคัดย่อ

บทความนี้ใช้ข้อมูลการศึกษาผู้ค้าอาหารข้างทางในปี 2564 เป็นฐานเพื่อสร้างคำอธิบายปรากฏการณ์การค้าอาหารข้างทางในพื้นที่สาธารณะด้วยแนวคิด Urban assemblage หรือ การหลอมรวมเมือง การอธิบายด้วย Urban assemblage นอกจากจะแสดงให้เห็นองค์ประกอบจำนวนมากที่ประกอบกันขึ้นเป็นปรากฏการณ์การค้าอาหารแล้วยังชี้ให้เห็นปฏิบัติการของความไม่เป็นทางการที่ซ่อนอยู่ในความเป็นทางการ ทั้งในด้านปฏิสัมพันธ์ของผู้ค้ากับเจ้าหน้าที่รัฐ การจัดการด้านกายภาพและความสัมพันธ์กับองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในพื้นที่ ความท้าทายของ Assemblage คือ การสร้างปฏิบัติการที่เชื่อมต่อความหลากหลาย และทับซ้อนของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในปริภูมิเดียวกัน ในลักษณะของความร่วมมือที่ไม่ใช่การกดทับ หรือ สร้างการเป็นเบี้ยล่าง

คำสำคัญ : การค้าอาหารข้างทาง, ความไม่เป็นทางการ, การหลอมรวมเมือง, พื้นที่สาธารณะ

¹ Corresponding Author E-mail : Kritsadahe@outlook.com

Assemblage and Informality: A Case Study of Street Food Vendors in Bangkok Metropolis

Kritsada Theerakosonphong, DPA.

Faculty of Arts, Silpakorn University

Professor Narumol Nirathron, Ph.D.

Faculty of Social Administration, Thammasat University

Received : May 9, 2022

Revised : September 12, 2022

Accepted : October 10, 2022

Abstract

This article uses data from a research on Bangkok street food vending in 2021 to explain the phenomenon of street food vending in the public space employing urban assemblage thinking. Urban assemblage not only reveals the diverse components which constitutes the situation of street vending, but also informality in the realm of formality in the relationship between street vendors and state officials, physical arrangement and their relationships. The challenge of assemblage is the creation of linkages between diverse stakeholders which also overlap in the territories taking into consideration collaboration rather than confrontation with other groups who use public space.

Keywords: Street food vendors, Informality, Urban assemblage, Public space

1. บทนำ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์สองประการ ประการแรกคือการอธิบายการค้าอาหารข้างทางผ่านแนวคิดการหลอมรวมเมือง (Urban assemblage) โดยใช้ข้อมูลจากรายงานวิจัยเรื่อง บทบาทของเศรษฐกิจนอกระบบต่อเศรษฐกิจเมือง: กรณีศึกษาการค้าอาหารข้างทางในเขตกรุงเทพมหานคร ในปี 2564 เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ของการค้าอาหารข้างทางในพื้นที่สาธารณะ และปฏิบัติการของผู้ค้าอาหารข้างทางในห่วงโซ่อุปทานอาหารผ่านกิจกรรมเศรษฐกิจไม่เป็นทางการ วัตถุประสงค์ประการที่สอง คือ การวิเคราะห์เพื่อสร้างชุดคำอธิบายการค้าข้างทางด้วยแนวคิดการหลอมรวมเมือง ข้อค้นพบจากการศึกษายืนยันว่า การค้าอาหารข้างทางและผู้ค้า รวมทั้งองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นบริบทของการค้าล้วนเป็นองค์ประกอบเดียวกันของเมือง แม้อีกด้านหนึ่งแนวคิดนี้ถูกวิจารณ์ว่าลดทอนความเป็นมนุษย์ให้อยู่ในระดับเดียวกับวัตถุ เนื่องจากมนุษย์ถูกจัดให้เป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งขององค์ประกอบเท่านั้น หากพิจารณาความร่วมมือของผู้ค้าอาหารข้างทาง ผู้บริโภค และผู้ค้าในบริเวณแวดล้อมนั้น อาจใช้อธิบายปรากฏการณ์เชิงพื้นที่เฉพาะของการค้าอาหารข้างทางได้โดยมองผ่านผู้คนกลุ่มต่าง ๆ โครงสร้างพื้นฐาน และเมืองไปพร้อมกัน แต่ไม่ควรลดทอนคุณค่าของผู้คนให้น้ำหนักน้อยกว่าโครงสร้างพื้นฐานและเมือง (Banks, Lombard, & Mitlin, 2020)

2. ความเป็นเมืองที่เชื่อมต่อสรรพสิ่งเป็นเอกภาพ

เมืองเป็นความสัมพันธ์ทางการและไม่เป็นทางการที่เชื่อมโยงและทับซ้อนกัน- Assemblage theory เป็นหนึ่งทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาเมือง ทฤษฎีนี้แพร่หลายในศตวรรษ 21 คุณลักษณะสำคัญของทฤษฎีคือการสลายกฎเกณฑ์และแบบแผนดั้งเดิมของการศึกษาความไม่เป็นทางการของแรงงานและระบบเศรษฐกิจตามแนวคิดทวิลักษณ์ (Dualism) ทฤษฎีนี้เสนอว่า เราสามารถพิจารณาสรรพสิ่งได้มากกว่าสองมิติ เช่น โลกนอกจากจะจำแนกออกเป็นซีกโลกเหนือและซีกโลกใต้แล้ว ยังสามารถจำแนกตามทวีปออกเป็นเอเชีย แอฟริกา ลาตินอเมริกา หรือจำแนกระดับการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นประเทศพัฒนาแล้วและกำลังพัฒนา การจำแนกด้วยเกณฑ์ต่าง ๆ เหล่านี้มีอิทธิพลต่อการกำหนด “คุณค่า” กล่าวได้ว่าเป็นการสร้างวาทกรรมด้วย เช่น หากต้องการเป็นประเทศพัฒนา ต้องต้องเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมและเศรษฐกิจ เป็นต้น (Singer, 1970; Lewis, 1979; Hart, 1985)

งานเขียนชิ้นสำคัญที่ถูกต้องถึงในแวดวงการศึกษาเมืองที่นำวิธีคิด assemblage มาใช้คืองานที่ชื่อว่า “A Thousand Plateaus” ของนักปรัชญาหลังโครงสร้างนิยมสองคนคือ Gilles Deleuze และ Felix Guattari ซึ่งอธิบายว่า “การหลอมรวมเป็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมต่อกับความรู้สึกและการกระทำ เพื่อให้ความหมายต่อ “ตัวแทนต่าง ๆ” ไม่ว่าจะมียุทธศาสตร์หรือเป็นรูปธรรมหรือไม่ก็ตาม การหลอมรวมของปริมาตร (Territorial assemblage) จึงไม่สามารถมองอย่างแยกส่วนและลดขนาดเส้นแบ่งของปริมาตร หรือเคลื่อนย้ายบางสิ่งไปปริมาตรอื่น เนื่องจากปริมาตรเกิดจากการหลอมรวมของสรรพสิ่ง ซึ่งแม้จะมีลักษณะร่วมกัน หรือ แตกต่างกัน ก็ยังสามารถอยู่ร่วมกันได้ เช่น แม้นกกับสายพันธุ์ต่างก็ยังสามารถอยู่ร่วมกันได้ (Deleuze & Guattari, 1999, p. 333, 336-337)

จากการสำรวจงานวิชาการของการศึกษาเมือง ผู้เขียนพบว่าส่วนใหญ่เน้นการวิเคราะห์องค์ประกอบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นโครงสร้างพื้นฐานของเมือง อัตลักษณ์ของปัจเจกบุคคล ผู้ใช้อำนาจรัฐ ตัวอย่างเหล่านี้เป็นวิธีคิดที่ควรทบทวนเพื่อให้เกิดปฏิบัติการใหม่สำหรับการจัดการองค์ประกอบภายในเมือง แต่การตีความทฤษฎีนี้เพื่อใช้ในการวิเคราะห์เมืองยังไม่เป็นชุดความรู้ที่เป็นเอกภาพเดียวกัน ส่งผลให้ assemblage เป็นมุมมองของการศึกษาเมืองที่ยังขาดความชัดเจน เพราะไม่มีรูปธรรมของแนวทางปฏิบัติ ดังนั้น การศึกษาจึงต้องย้อนกลับไปตั้งข้อสังเกตต่อ Assemblage ว่าเป็นเครื่องมือในการสร้างทางเลือกใหม่หรือลดทอนบางสิ่ง ทำให้สิ่งนั้นหายไปจากเมืองหรือไม่ (Jervis, 2019; Storper & Scott, 2016; Dovey, Rao & Pafka, 2018)

งานเขียนเรื่อง “Assemblage Theory and Method” อธิบายว่าหากไม่ทำความเข้าใจแนวคิด **ความปรารถนา (Desire)** จะไม่สามารถเข้าใจวิถีคิดการหลอมรวม (Assemblage) เพราะการหลอมรวมเริ่มต้นจากการไม่สามารถควบคุมความปรารถนาของมนุษย์ที่นำสิ่งที่ไม่มีชีวิตมารวมไว้ภายใต้การควบคุมในปริณทลเดียวกันได้ ถ้าวัตถุที่ใช้ในการหลอมรวมเกิดขึ้นจากความปรารถนาให้มีหรือเป็นอยู่ คือ การรับรู้และให้ความสำคัญต่อสิ่งที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา ถ้าไม่มีความปรารถนาก็ไม่เกิดการหลอมรวม การหลอมรวมจะเกิดขึ้นเมื่อมีการขับเคลื่อน **จักรกลความปรารถนา (Desiring-machine)** วิถีคิดนี้จึงต้องการจัดการกับสถานะบางอย่างให้เป็นไปในกรอบแนวทางของ **ปริณทล (Territory)** ที่สำคัญจักรกลความปรารถนาที่กล่าวถึงคนหรือกลุ่มใดทำหน้าที่ควบคุมและจัดการการหลอมรวม ถือเป็นความสัมพันธ์ระดับปัจเจกบุคคล แต่จะเชื่อมต่อกับเมืองและสังคมที่อยู่นอกเหนือจิตของการรับรู้แต่ละคนได้อย่างไร (Buchanan, 2021)

วิถีคิด Assemblage แสดงถึงกระบวนการจัดการความปรารถนา (Arrangement of desire) ในทัศนะของ Deleuze และ Guattari **ความปรารถนา (Desire)** เป็นจักรกลการผลิต (Desiring-production) เพื่อให้สรรพสิ่งมาหลอมรวมกัน วิถีคิดนี้ยังเชื่อมต่อกับปริณทลให้กลายเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมแนวราบ ต่างจากโครงสร้างและสถาบันที่กำหนดความสัมพันธ์เป็นแนวดิ่ง ความสัมพันธ์ในรูปแบบหลังนี้ขาดการมีส่วนร่วม นอกจากนั้นสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ ซึ่งอาจหมายถึงสัตว์และพืชพันธุ์ต่าง ๆ ย่อมไม่สามารถแสดงความปรารถนาออกมาได้ และแม้จะแสดงความปรารถนาออกมาก็ไม่ถูกนับรวมกับความปรารถนาของมนุษย์ Assemblage จึงไม่พิจารณาเฉพาะความต้องการเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมพฤติกรรมของมนุษย์ สัตว์ และสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ในปริณทลนั้น ๆ (Buchanan, 2021)

การคิดในเชิงหลอมรวมเป็นการพิจารณาจากมุมมองภววิทยา (Ontology) ที่เชื่อการดำรงอยู่ของธรรมชาติและสรรพสิ่ง วิถีคิดนี้ใช้พิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ เพื่อทำความเข้าใจเมืองบนฐานทฤษฎี การนำทฤษฎี Assemblage มาใช้ในการศึกษาเมืองทำให้เกิดความเชื่อมโยงวิทยาศาสตร์และมนุษยศาสตร์ วัตถุวิสัยและอัตวิสัยไว้เป็นเนื้อเดียวกัน ส่งผลต่อสัณฐานเมือง (Urban morphology) และการศึกษาเมืองที่ไม่เป็นทางการ (Informal urbanism) ซึ่งเป็นประเด็นใหม่ของการศึกษาเมือง นำไปสู่ข้อถกเถียงว่า Assemblage ทำให้เกิดการเบียดขับ (Exclusion) บางสิ่งออกจากตำแหน่งแห่งที่ในเมือง เนื่องจากวิถีคิด Assemblage จัดการความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนอัตลักษณ์ (Identity) และความแตกต่าง (Difference) เพื่อ **การรวมตัว (Agglomeration)** แล้วนำไปสู่การนับรวมสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์เข้าไว้ด้วยกันเป็นความหลากหลาย (Diversity) ภายใต้สถานะหนึ่งเดียว ในลักษณะนี้ Assemblage จึงสามารถนำมาประยุกต์เป็นหนึ่งในทฤษฎีที่อธิบายการทำให้เป็นเมือง (Urbanization) (Dovey, Rao & Pafka, 2018; Storper & Scott, 2016)

เมืองตามวิถีคิด Assemblage จึงเป็นเมืองสำหรับทุกคน (Inclusive cities for all) ที่ทุกคนอยู่ร่วมกันได้บนฉากหน้าของการรับรู้ทั่วไป แต่เบื้องหลังของเมืองลักษณะนี้มีผู้ถูกทิ้งอยู่ข้างหลังด้วย คนเหล่านี้เป็นกลุ่มคนที่ไม่มีย่าน การรวมกลุ่มและต่อรองกับผู้มีอำนาจหรือท้องถิ่น วิถีคิดการหลอมรวม เป็นวาทกรรมที่ครอบงำผ่านสัญญา กลายเป็นความรู้เชิงพื้นที่ในรูปแบบใหม่ เป็นการตัดข้ามระหว่างเมืองที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อเปิดปริณทลใหม่ที่มีการปรับตัวอย่างค่อยเป็นค่อยไป (Dovey, Rao & Pafka, 2018) ปริณทลแห่งใหม่นี้ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ในสังคมรวมทั้งความสัมพันธ์ภายในบ้าน องค์กร และกลุ่มเพื่อน ที่นำไปสู่การจัดการความสัมพันธ์ เกิดเป็นกระบวนการที่ให้ความสำคัญต่อการทำให้ **สิ่งที่ดำรงอยู่ (Being)** กลายเป็น **การคลี่คลายหรือการกลายเป็น (Becoming)** จากวัตถุวิสัยเป็นอัตวิสัย (Sotirin, 2005; Wise, 2005)

การใช้วิถีคิด Assemblage อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างเมืองที่เป็นทางการและเมืองที่ไม่เป็นทางการ การทำให้เส้นแบ่งปริณทลระหว่างความเป็นทางการและไม่เป็นทางการลดลง (**Deterritorialization**) เป็นการสลายเส้น

แบ่งและเชื่อมต่อกันความสัมพันธ์ของกลุ่มคนร่วมกับสัตว์และสิ่งที่ไม่มีชีวิตเพื่อต่อต้านความเป็นโครงสร้างและลดความเป็นระเบียบแบบแผนลง แต่ไม่ถึงขั้นลดทอนให้เกิดความไร้เสถียรภาพของกลุ่มคน สังคม และรัฐ ที่จะนำไปสู่สภาวะอนาธิปไตย(Buchanan, 2021; Storper & Scott, 2016; Farias, 2010) ดังนั้น เหตุที่การศึกษาเมืองใช้ Assemblage เนื่องจากให้ความสำคัญต่อทฤษฎีเครือข่ายตัวแสดง (Actor-network theory: ACT) ที่ตั้งอยู่บนความเท่าเทียมและหลอมรวมให้เกิดความสัมพันธ์ของสิ่งที่มีชีวิตและที่ไม่มีชีวิต ไม่ได้แยกสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ทั้งหุ่นยนต์และปัญญาประดิษฐ์ เป็นอิสระจากมนุษย์ เพื่อเป็นองค์ประกอบเดียวกันและนำไปสู่ปฏิบัติการร่วมในระบบสังคม (Dincer, 2020)

3. การเชื่อมต่อผู้ค้าอาหารข้างทางในความสัมพันธ์ที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

การนำวิธีคิด Assemblage ใช้ในการศึกษาเมือง ทำให้เกิดการเชื่อมต่อองค์ประกอบต่าง ๆ ของเมืองไว้ องค์ประกอบเหล่านี้นอกจากจะมีความหลากหลายแล้ว ในหลายกรณียังมีความทับซ้อนและย้อนแย้งกัน ก่อนอื่นจึงต้องจำแนกว่านอกจากมนุษย์แล้ว ยังมีสิ่งใดที่ไม่ใช่มนุษย์และมีบทบาทต่อสถานะของความเป็นเมือง ไม่ว่าจะเป็นถนน ทางเท้า เสาไฟฟ้า ท่อระบายน้ำ ถังขยะ และต้นไม้ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นโครงสร้างพื้นฐานที่รัฐจัดไว้สำหรับพลเมืองทุกคน และล้วนแต่มีบทบาททั้งต่อการเพิ่มหรือการลดความมั่นคงของมนุษย์ในเวลาเดียวกัน และเมื่อการเชื่อมต่อต้องให้ความสำคัญต่อองค์ประกอบเหล่านี้เท่าเทียมกัน ในหลายกรณีจึงเกิดภาวะการลดทอนคุณค่าของมนุษย์ที่มีความสำคัญน้อยกว่าองค์ประกอบอื่น เช่น กรณีการค้าอาหารข้างทางเมืองค์ประกอบย่อย ๆ จำนวนมาก ทั้งผู้ค้า พื้นที่ทางเท้า ผู้ใช้พื้นที่สาธารณะ ตลอดจนองค์ประกอบด้านวัตถุอื่น ๆ การเลือกว่าผู้ค้าจึงไม่ใช่ทางออกสำหรับทุกฝ่าย และในอีกด้านหนึ่งยังนำไปสู่ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าข้างทางและเจ้าหน้าที่รัฐ ทั้งที่ในความเป็นจริงต้องพึ่งพิงอาศัยกันมาโดยตลอด

หากพิจารณาด้วยวิธีคิดการหลอมรวม การจัดการจึงต้องกลับมาทบทวนเรื่องสำคัญ สามประการ ได้แก่ (1) การมองในลักษณะตัดขวาง โดยไม่แยกส่วนต่าง ๆ ของสังคมออกจากกัน แต่เป็นการเชื่อมต่อให้เกิดความร่วมมือ เปิดพื้นที่ให้เกิดการสนทนาและปรึกษาหารือระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (2) การหลอมรวมองค์ประกอบต่าง ๆ ของเมืองให้เป็นเอกภาวะ (Singularity) ส่งผลให้ทางเท้าเป็นทรัพย์สินร่วม ที่ทุกคนสามารถใช้ได้ โดยคำนึงถึงความเป็นเมืองสำหรับทุกคน (Inclusive city for all) (3) การบังคับใช้กฎหมายโดยมุ่งไปที่การจัดการผู้ค้าอาหารข้างทาง เพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์ชุดใหม่ในปริภูมิขลุ่ยมนำไปสู่การสร้างความปลอดภัย รวมทั้งการลดทอนอัตลักษณ์ของอาชีพ เป็นการมองในลักษณะการตัดข้ามโดยขาดการเชื่อมต่อ เนื่องจากวิธีคิดของ Assemblage คำนึงถึงความหลากหลายบนความสัมพันธ์ที่เท่าเทียม

ตรรกะของการออกแบบทางเดินเท้าให้เป็นปริภูมิขลุ่ยมนของการใช้สอยเฉพาะเพื่อการสัญจร เป็นการสร้างความหมายและตีความโดยวิธีคิดแบบดั้งเดิมที่มองว่าทางเท้ามีไว้เพื่อการสัญจรเท่านั้น ส่งผลให้ทางเท้าไม่ใช่ปริภูมิขลุ่ยมนของทุกคนทั่วไป หากใช้วิธีคิด Assemblage จะทำให้เกิดการตั้งคำถามว่า มีใครบ้างที่สามารถใช้ประโยชน์จากทางเท้าได้ ควรออกแบบทางเท้าอย่างไร และความเหมาะสมของการใช้งานควรมีมาตรฐานอย่างไร เนื่องจากรัฐต้องให้ความสำคัญต่อผู้คนทุกกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นผู้ใช้ทางเท้า คนพิการ ผู้อยู่อาศัยในชุมชน รวมถึงผู้ค้าข้างทาง ด้วยเหตุที่การค้าอาหารข้างทางมีบทบาทหน้าที่หลากหลายทั้งในฐานะสร้างงานสร้างอาชีพ สร้างความมั่นคงทางอาหาร ลดความเหลื่อมล้ำ และอื่น ๆ แม้จะก่อให้เกิดทางลบบด้วยเช่นกัน

โดยนัยนี้ การพิจารณาการค้าอาหารข้างทางในเมืองจึงไม่ควรใช้เกณฑ์ใดเกณฑ์หนึ่งมาตัดสิน ไม่ว่าจะเป็นมุมมองว่าทางเท้ามีไว้สำหรับการสัญจรเท่านั้น หรือแม้แต่ความเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ คุณูปการอีกด้านหนึ่งของ Assemblage คือการสลายปริภูมิขลุ่ยมนความสัมพันธ์ของเครือข่ายและตัวแสดงในระบบทุนนิยม และความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นโครงสร้างตามแนวตั้ง (Hierarchical structures) ผ่านสถาบันและกลไกของสังคมที่สนับสนุนระบบทุนนิยม

ด้วยกลไกนี้เองที่ทำให้ขาดความเข้าใจและเห็นอกเห็นใจต่อเพื่อนมนุษย์ ตัดสินคุณค่าของอาชีพผู้ค้าแผงลอยด้วยการมองทางเข้าด้วยมุมมองที่จำกัด ทางเข้ามีคุณค่าสำหรับการสัญจรมากกว่าการประกอบอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ ที่ผ่านมานโยบายการบริหารเมืองแสดงถึงการเบียดขับให้ผู้ค้าแผงลอยให้กลายเป็น “คนอื่น” โดยการอาศัยค่านิยมที่จำกัดของทางเข้า

ความเป็นทางการและความไม่เป็นทางการเป็นวาทกรรมการพัฒนาที่เกิดขึ้นมากกว่าทศวรรษ และไม่ได้แตกต่างจากการแบ่งโลกออกเป็นสองขั้วระหว่างประเทศพัฒนาและกำลังพัฒนา การแบ่งออกเป็นสองระบบเศรษฐกิจมีผลอย่างยิ่งต่อการกำหนดนโยบายและกฎหมายเพื่อคุ้มครอง ส่งเสริม พัฒนาแรงงานในประเทศไทย แรงงานหลายกลุ่มกลายเป็นแรงงานนอกระบบ (ไม่เป็นทางการ) ตามกฎหมายแรงงานเนื่องจากนิยามของกฎหมายคุ้มครองแรงงาน กฎหมายแรงงานสัมพันธ์ และอื่น ๆ ล้วนนับรวมเฉพาะแรงงานที่มีความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างและลูกจ้าง ส่วนแรงงานกลุ่มอื่นที่ไม่เข้าข่ายถูกจัดประเภทเป็นนอกระบบ อีกทั้งปริมาณของเศรษฐกิจไม่เป็นทางการมีขนาดใหญ่ครอบคลุมถึงผู้มีงานทำมากกว่าครึ่ง หากใช้มุมมองของ Assemblages ต้องสลายความรู้ชุดเดิมแล้วตัดข้ามความรู้ชุดใหม่เพื่อลดปัญหาทั้งเศรษฐกิจและสังคม

3.1 การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นทางการและไม่เป็นทางการต้องทบทวนสาเหตุของเมืองที่ไม่เป็นทางการ เพราะแนวทางการศึกษาวิลักษณะและกฎหมาย เป็นการศึกษาแรงงานและเศรษฐกิจไม่เป็นทางการ โดยตั้งอยู่บนแนวคิดของการแบ่งแยกออกเป็นสองส่วน การศึกษาเมืองให้ความสำคัญกับความเป็นทางการ พยายามสร้างหรือทำให้สิ่งต่าง ๆ มีความเป็นทางการ (Formalization) การนำแนวคิด Assemblage มาเป็นกรอบในการศึกษา แสดงถึงความเป็นกลางของนักวิชาการด้านเมือง และให้หันมาหาแนวทางของการสร้างความร่วมมือขึ้นในเศรษฐกิจเมืองที่ไม่เป็นทางการ (Urban informal economy) อย่างไรก็ตาม วิธีคิด Assemblage urbanism ถูกวิจารณ์เป็นแนวคิดทั่วไป เป็นนามธรรม และไม่ได้มีข้อถกเถียงใหม่ จึงเป็นเพียงการวิเคราะห์เพื่อเข้าใจความสัมพันธ์ของตัวแสดงและบริบทเฉพาะของพื้นที่เมือง ไม่ว่าจะมีความขัดแย้งและร่วมมือในรูปแบบสถาบันของระบบทุนนิยม (Lutzoni, 2016; Brenner, Madden & Wachsmuth, 2011)

งานเขียนเรื่อง “Assemblage urbanism and the challenges of critical urban theory” ของ Brenner, Madden and Wachsmuth (2011) เสนอว่าการใช้วิธีคิด Assemblage วิเคราะห์ประเด็นความเป็นทางการและไม่เป็นทางการในเมือง ทำได้สามระดับ ทั้งในระดับเชิงปัจเจก วิธีวิทยา และภววิทยา กล่าวคือ

(1) **ประจักษ์นิยม (Empiricism)** เป็นการทำความเข้าใจกับความไม่เป็นทางการในเมืองจากประสบการณ์เชิงประจักษ์ หากใช้กรณีการค้าอาหารข้างทาง การศึกษาบทบาทของการค้าอาหารข้างทางและการบริหารจัดการ ต้องทบทวนและพิจารณาประวัติศาสตร์ของการบริหารและนโยบายเมืองต่อการค้าข้างทาง ดังที่ นฤมล นิราทร (2561) เคยเสนอว่าตั้งแต่ พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา นโยบายของกรุงเทพมหานคร มีความคงเส้นคงวา เนื่องจากผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครผ่อนปรนมาตรการตามสถานการณ์เศรษฐกิจและการเมืองในแต่ละช่วงเวลา ส่งผลให้นโยบายการบริหารขาดความชัดเจน ส่วนงานวิจัยในปี 2564 เสนอว่าเจ้าหน้าที่รัฐเป็นตัวแสดงที่มีความเป็นทางการ เป็นผู้บังคับใช้กฎหมาย แต่ก็สามารถใช้กฎหมายเอื้อประโยชน์ให้ผู้ค้าสามารถค้าขายบนทางเท้าได้ โดยจ่ายค่าปรับรายเดือน ผู้ค้าบางรายถูกเรียกค่าใช้จ่ายในลักษณะที่ไม่ใช่ตัวเงิน ในรูปของสินค้า อาหาร ถือได้ว่าความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการ โดยผู้ค้าอาหารข้างทางไม่อาจปฏิเสธหรือต่อต้านการใช้อำนาจไม่เป็นทางการของเจ้าหน้าที่รัฐ เนื่องจากการแสดงปฏิกิริยาตอบโต้อาจส่งผลกระทบต่อการทำงานประกอบอาชีพ

สำหรับผู้ไม่เห็นด้วยกับการค้าอาหารข้างทาง ทั้งที่การซื้อขายอาหารข้างทางเป็นกิจกรรมที่ดำรงอยู่มายาวนาน ผลการศึกษาพบว่า ความไม่เป็นระเบียบเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ประชาชนบางกลุ่มไม่ต้องการอาหารข้างทาง แม้จะยังมีผู้บริโภคจำนวนไม่น้อยที่ซื้ออาหารข้างทางบริโภค เพราะต้องการอาหารที่มีราคาถูก หลากหลาย เลือกรับได้ และสะดวกต่อการซื้อรับประทาน ไม่ว่าจะเป็นอาหารปรุงสำเร็จที่เป็นจานเดียว หรือขนมทานเล่น ล้วนแล้วเป็นองค์ประกอบสำคัญที่เกื้อหนุนให้เมืองมีชีวิตและเป็นแหล่งอาหารของคนเมือง ไม่ว่าจะเป็นรายได้สูง ปานกลาง และต่ำก็ตาม ดังที่การศึกษาพบว่าผู้ทำงานในตำแหน่งระดับผู้บริหารของหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนก็ยังซื้ออาหารข้างทางเป็นอาหารมื้อกลางวัน ข้อค้นพบนี้ยืนยันว่ากรุงเทพมหานครต้องทบทวนนโยบายการบริหารเมืองให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะค่าครองชีพที่สูงขึ้น แต่รายได้กลับขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ มีประชาชนที่หลุดจากระบบที่เป็นทางการ หันมาพึ่งพากิจกรรมในเศรษฐกิจไม่เป็นทางการมากขึ้น ทั้งในด้านการทำงานและการดำรงชีวิต

การทำความเข้าใจสิ่งที่ปรากฏเชิงประจักษ์ จึงเป็นการตีความประวัติศาสตร์และเศรษฐกิจเมืองให้เป็นปริณทลที่เชื่อมโยงกัน ให้ความสำคัญต่อตัวแสดงที่เกี่ยวข้องในฐานะของผู้ใช้อำนาจตามหน้าที่ (Authority) และผู้ถูกใช้อำนาจ โดยนัยนี้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องคำนึงถึงสิทธิของการดำรงชีวิตร่วมกันในเมือง และผู้ค้าอาหารข้างทางก็ต้องคำนึงถึงสิทธิของบุคคลอื่นที่สัญจรไปมาเช่นกัน ดังนั้น การบริหารจัดการจึงเป็นความสำคัญและต้องมีความชัดเจนในแง่ของปฏิบัติการ เพื่อลดความไม่เป็นทางการลง และทำให้ความเป็นทางการเกิดขึ้นเพราะมีประโยชน์ต่อการบริหารผู้ค้าข้างทางในเศรษฐกิจไม่เป็นทางการของเมือง (Urban informal economy) อีกทั้งต้องสร้างเครือข่ายของโครงสร้างพื้นฐานที่เป็นวัตถุทางสังคม เพื่อหลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวกับชีวิตของผู้คนภายในเมือง โดยไม่ลดทอนคุณค่าของมนุษย์ให้ด้อยกว่าวัตถุ

(2) **วิธีวิทยา (Methodology)** การศึกษาความไม่เป็นทางการในเมือง ควรให้ความสำคัญกับการนำเศรษฐศาสตร์การเมืองมาใช้ในการวิเคราะห์การขยายตัวของเศรษฐกิจเมือง (Urban Political Economy: UPE) เนื่องจากความไม่เท่าเทียมทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นสาเหตุของความยากจนในเมือง และยังมีประเด็นความไม่พร้อมของโครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งความเข้าใจต่อเรื่องนี้ยังมีช่องว่างของแนวคิดและทฤษฎี เนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตที่เป็นมนุษย์ และไม่ใช่มนุษย์ และวัตถุต่าง ๆ ไม่ได้ถูกหลอมรวมเป็นหนึ่งเดียว ขณะเดียวกันเครือข่ายความสัมพันธ์ของมนุษย์ก็ยังมีข้อจำกัด แม้เป็นกลุ่มคนที่มีอัตลักษณ์เดียวกันก็ตาม ทั้งนี้ด้วยความซับซ้อนของคุณลักษณะ เช่น ผู้ค้าข้างทางที่แม้มีอาชีพเดียวกัน แต่หากขายสินค้าต่างกัน ในพื้นที่ต่างกัน ย่อมมีเงื่อนไขการประกอบอาชีพ รวมทั้งรายได้และผลตอบแทนต่างกัน การหลอมรวมในปริณทลเดียวกันจึงอาจเกิดขึ้นได้ยาก แม้ในพื้นที่หรือปริณทลเดียวกัน เช่น อาหารข้างทางในซอยคอนแวนต์ แม้แต่การขายสินค้าประเภทเดียวกันก็ทำให้เกิดการแข่งขันระหว่างบุคคล เกิดเป็นข้อจำกัดของการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายได้ นอกจากการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ยังต้องให้ความสำคัญต่อความสัมพันธ์ระหว่างคน อุปกรณ์ และโครงสร้างพื้นฐาน ขณะที่ผู้ค้าอาหารข้างทางที่ใช้รถเข็นหรือตั้งแผงเป็นปัจจัยให้เกิดการตัดข้ามมาสู่การหลอมรวมได้หรือไม่ อันที่จริง วิธีคิดการหลอมรวม ละเลยความสัมพันธ์เชิงอำนาจและปฏิบัติการของอำนาจ ดังนั้น การพัฒนาวิธีวิทยาของการศึกษาเมืองผ่านทฤษฎี Assemblage ต้องนำ UPE มาประยุกต์ เพื่อศึกษาปฏิบัติการของเครือข่ายตัวแสดงในความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ทั้งระดับกลุ่มคนและบริบทเฉพาะพื้นที่ได้ชัดเจนขึ้น

(3) **ภววิทยา (Ontology)** วิธีคิดการหลอมรวม เน้นที่ความเป็นเมืองและไม่เป็นเมือง เหมือนกับกระบวนการของการทำให้เป็นเมืองพิจารณาองค์ประกอบภายในเมืองให้ความสำคัญต่อมนุษย์และสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ เป็นได้ทั้งสัตว์และสิ่งของ แต่ข้อจำกัดของการเชื่อมต่oprินทลเผชิญกับอุปสรรคของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มนุษย์และไม่ใช่มนุษย์

มีไม่เท่าเทียมกัน บางกรณีพบว่าทางเท้ามีมูลค่า (ไม่ใช่คุณค่า) มากกว่าชีวิตของผู้ค้าอาหารข้างทาง ขณะเดียวกัน ผู้ให้มูลค่ากลับเป็นผู้สัญจรทางเท้าหรือประชาชนทั่วไป ทั้งที่คนสองกลุ่มนี้อาจเป็นคนกลุ่มเดียวกันในมิติของผู้มีรายได้น้อย ส่งผลให้วิถีคิด Assemblage นำไปสู่การปฏิบัติได้ยาก ยิ่งกว่านั้นการตีความเช่นนี้ เกิดข้อสังเกตว่าในการหลอมรวม จำเป็นหรือไม่ที่ต้องมีคำสรรพนามว่า he, she, it คือ การไม่ต้องจำแนกระหว่างเพศหญิงและชาย และการไม่จำแนกให้ it เป็นส่วนเกินของกระบวนการผลิตภายในเมือง เพราะไม่ว่าจะเป็นเสาไฟฟ้า รถเข็น ทางเท้า ล้วนถูกหลอมรวมให้เป็นองค์ประกอบของเมือง ดังนั้น วิถีคิดการหลอมรวม จะลดความซับซ้อนของสรรพนามลง และวิถีคิดนี้ไม่ได้ปฏิเสธหรือต่อต้านระบบทุนนิยม แต่ตัดข้ามปริณทลเดิมเชื่อมต่อกับปริณทลใหม่ ขึ้นอยู่กับว่าปริณทลอื่นเปิดให้เกิดการเชื่อมต่อหรือไม่ ทั้งนี้การค้าอาหารข้างทางจำเป็นพึ่งพิงวัตถุจากห่วงโซ่อุปทานอาหาร ผู้ค้าอาหารข้างทางต้องซื้อวัตถุดิบจากตลาดหรือร้านค้าปลีกสมัยใหม่ เป็นการเชื่อมต่อกับปริณทลอื่น ปริณทลของเศรษฐกิจไม่เป็นทางการจึงไม่ได้ปิด แต่การเชื่อมต่ออาจมีเงื่อนไขในบางกรณี กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนผ่านห่วงโซ่อุปทานอาหาร เป็นความสัมพันธ์ของเครือข่ายตัวแสดงหรือองค์ประกอบที่ไปไกลกว่าข้อถกเถียงของความเป็นทางการ หรือต้องทำให้เป็นทางการด้วยการจดทะเบียน การจ่ายภาษี หรือการสมัครเป็นผู้ประกันตนมาตรา 40

3.2 ความไม่เป็นทางการในบริบทของการค้าอาหารข้างทาง ประเด็นที่ Assemblage ให้ความสำคัญคือการหลอมรวมความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นทางการและไม่เป็นทางการ สำหรับพื้นที่ที่มีความไม่เป็นทางการนั้น กล่าวได้ว่าเป็นพื้นที่ที่สามารถออกแบบเพื่อเอื้อประโยชน์แก่กลุ่มคนต่าง ๆ ภายใต้การพึ่งพาอาศัยด้านวัตถุและสังคม (Socio-material symbiosis) ความไม่แน่นอน (Uncertainty) และ การไม่เชื่อมต่อ (Disconnection) (Sendra, 2015)

(1) การพึ่งพาอาศัยทางด้านวัตถุและสังคม (Sociomaterial symbiosis)

ทั้งผู้ค้าอาหารข้างทางและอาชีพการค้าข้างทางต่างมีความไม่เป็นทางการ ทั้งในมิติสถานะแรงงานและการประกอบการ เกิดความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการและทางการของอัตวิสัย ขณะที่ผู้ค้าอาหารข้างทางมีปฏิสัมพันธ์ทางการกับภาครัฐ แต่ความไม่ชัดเจนของความสัมพันธ์ทำให้เกิดความไม่เป็นทางการ ขณะที่โครงสร้างพื้นฐานภายในเมืองที่เป็นองค์ประกอบเดียวกับการค้าอาหารข้างทางกลับไม่ถูกหลอมรวมในปริณทลของการมีอยู่/ดำรงอยู่อาชีพนี้นี้ เนื่องจากโครงสร้างพื้นฐานสามารถแบ่งออกเป็นทางการและไม่เป็นทางการได้เช่นเดียวกัน ซึ่งผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 8 ประเด็นที่มาจากผลการประมวลข้อค้นพบของงานวิจัยทั้งการสำรวจแบบสอบถามและสัมภาษณ์กรณีศึกษาในช่วงปี พ.ศ. 2563 ดังนี้

(1.1) **การใช้พื้นที่สาธารณะ** เป็นความไม่เป็นทางการเพราะเป็นการค้าในพื้นที่ที่ไม่ได้รับอนุญาต ผู้ค้าต้องจ่ายค่าปรับให้แก่สำนักเทศกิจเป็นรายเดือน มีทั้ง 500 บาท และ 1,000 บาท ที่สำคัญในแต่ละพื้นที่ของ 50 เขต ยังมีวิธีการจัดการที่แตกต่างกัน บางแห่งเข้มงวด ขณะที่บางแห่งผ่อนปรน เป็นความยืดหยุ่นของการจัดการเพราะระบบมีความไม่เป็นทางการสูง ทั้งยังพบการใช้ประโยชน์จากอำนาจของตำแหน่งหน้าที่ในบางกรณี เช่น การเรียกอาหารจากผู้ค้าข้างทางโดยไม่ชำระเงิน ผู้ค้าอาหารข้างทางไม่สามารถปฏิเสธความสัมพันธ์นี้ ยิ่งไปกว่านั้น อาชีพนี้ไม่ได้รับการรับรองสถานะความเป็นทางการ เพราะการใช้พื้นที่สาธารณะมีผู้ส่วนได้เสียหลายฝ่าย โดยเฉพาะผู้สัญจรทางเท้าเป็นตัวแสดงที่มีอำนาจ บทบาทของกรุงเทพมหานครไม่กำหนดแนวทางการจัดการชัดเจน ตลอดที่ผ่านมามีประกาศห้ามใช้พื้นที่ทางเท้าและผ่อนผันให้ในบางพื้นที่ หากใช้การประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างฉันทามติไม่ใช่ทางออกที่ดีที่สุด เนื่องจากผู้บริโภคและผู้สัญจรทางเท้าไม่น้อยอาจถูกครอบงำด้วยมายาคติชุดหนึ่งว่าทางเท้าคือทางเดิน ไม่ใช่พื้นที่สำหรับการค้าอาหารข้างทาง

(1.2) **การใช้พื้นที่เอกชน** การศึกษาพบผู้ค้าอาหารข้างทางที่ใช้พื้นที่เอกชนตามตรอกซอยในการขายอาหาร เนื่องจากนโยบายของเขตไม่สนับสนุนให้มีการค้าข้างทางตามทางเท้าบนถนนสายหลัก การใช้พื้นที่เอกชนเป็นผลสืบเนื่องจากความเข้มงวดของเจ้าหน้าที่ในบางพื้นที่ ผู้ค้าอาหารข้างทางที่ใช้พื้นที่เอกชนต้องรับผิดชอบค่าเช่าพื้นที่ ทำ

ให้ผู้ค้าที่เช่าพื้นที่เอกชนไม่พอใจผู้ค้าในพื้นที่สาธารณะ เนื่องจากการแข่งขันเรื่องต้นทุนและราคาขาย จะเห็นได้ว่า การใช้พื้นที่ของเมืองก็เป็นอุปสรรคการหลอมรวมความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าทั้งสองกลุ่ม ทั้งยังเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งมากกว่าเป็นความร่วมมือ

(1.3) **การใช้บริการเก็บขยะ** ผู้ค้าอาหารข้างทางจัดการขยะโดยรวมมาทิ้งตามจุดที่กำหนดไว้ หรือนำไปทิ้งที่รถเก็บขยะ ซึ่งผู้ค้าเหล่านี้ถ้าใช้บริการแบบที่สองต้องจ่ายค่าธรรมเนียมให้แบบไม่เป็นทางการ เนื่องจากค่าบริการไม่มีใบเสร็จ แม้จ่ายค่าธรรมเนียมไปแล้ว แต่สถานะของผู้ค้าอาหารข้างทางยังไม่ได้รับการยอมรับ ทั้งยังมีการให้เงินเพื่อเป็นสินน้ำใจแก่เจ้าหน้าที่รัฐ ประเด็นนี้เป็นข้อจำกัดของวิถีคิดของ Assemblage ไม่สามารถตัดข้ามความคิดของทางเท้าคือทางเดินที่ปราศจากสิ่งกีดขวางทั้งที่มนุษย์และไม่ใช่มนุษย์ นอกจากผู้ค้า รถเข็น โต๊ะ และเก้าอี้แล้ว ยังมีเศษขยะที่เลอะสกปรกเกิดขึ้นจากวัตถุดิบและการปรุงอาหาร รวมถึงทิ้งไม่ถูกสุขลักษณะ สร้างความไม่พอใจต่อผู้สัญจรไปมาและวิจารณ์ตามกระแสสื่อสังคม อันเป็นผลจากความไม่เข้าใจกัน จึงกลายเป็นอุปสรรคและเป็นเงื่อนไขให้การเชื่อมต่อบนปริมาตรแห่งใหม่เป็นไปได้ยากยิ่ง

(1.4) **การใช้น้ำประปาและไฟฟ้า** ผู้ค้าอาหารข้างทางใช้ความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการเชื่อมต่อกับเจ้าของน้ำประปาและไฟฟ้าในที่อยู่อาศัยหรือร้านค้าบริเวณใกล้เคียง บางพื้นที่ให้ผู้ค้าอาหารข้างทางหนึ่งแฉ่งเป็นผู้ประสานงานกับเจ้าของที่อยู่อาศัยหรือร้านค้าบริเวณใกล้เคียง แล้วแบ่งปันให้ผู้ค้าอาหารรายอื่นต่อจากแฉ่งนี้ไปใช้อีกต่อหนึ่ง ซึ่งราคาค่าบริการถูกกำหนดขึ้นโดยไม่เป็นทางการ อาจรวมทั้งค่าน้ำประปาและไฟฟ้า หรือจ่ายแยกเพียงรายการใดรายการหนึ่ง เนื่องจากบางแฉ่งไม่ใช้ไฟฟ้าหรือน้ำประปา ขึ้นอยู่กับประเภทของอาหารที่ขายและระยะเวลาขายแต่ละวัน ขณะที่ภาครัฐไม่จัดเตรียมสาธารณูปโภคเหล่านี้ให้ผู้ค้าอาหารข้างทาง

(1.5) **รถเข็น โต๊ะ เก้าอี้** เป็นอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบอาชีพ เป็นวัตถุเช่นเดียวกับโครงสร้างพื้นฐาน ขณะที่การให้คุณค่าของผู้คนในสังคมต่อโครงสร้างพื้นฐานกลับมีมากกว่าอุปกรณ์ของผู้ค้าอาหารข้างทาง ด้วยเหตุที่บางส่วนเห็นว่ากิจกรรมในเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการเป็นความ “เป็นอื่น” ดังนั้น จักรกลความปรารถนาที่หลอมรวมให้สรรพสิ่งเป็นเอกภาวะ จึงเป็นไปได้เพราะอุปกรณ์เหล่านี้เป็นทรัพย์สินส่วนตัว แตกต่างจากโครงสร้างพื้นฐาน เช่น น้ำประปา ไฟฟ้า ถนน และทางเท้า ถือเป็นทรัพย์สินส่วนรวม อีกทั้งผู้ค้าอาหารข้างทางและผู้ค้าอาหารในพื้นที่เช่าเอกชนมองเรื่องนี้แตกต่างกัน เพราะมีค่าเช่าพื้นที่ ค่าเช่าเก็บอุปกรณ์ ค่าจอดรถ ค่าใช้จ่ายให้เจ้าหน้าที่รัฐ และอื่น ๆ ล้วนมีผลกระทบต่อราคาอาหารแตกต่างกัน นอกจากนี้ การใช้พื้นที่สาธารณะค้าอาหารได้ สร้างการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรมต่อผู้ค้าในพื้นที่เช่าเอกชน มีผลสืบเนื่องต่อต้นทุนและราคาขายอาหารสูงกว่าผู้ค้าอาหารข้างทาง ทางกลับกัน ผู้ค้าอาหารในพื้นที่เช่าเอกชนก็มีความสัมพันธ์ไม่เป็นทางการ เพราะราคาเช่า ข้อตกลง และวิธีการจ่ายเงินก็ไม่เป็นทางการ ด้วยเหตุที่ไม่มีมาตรฐานกลางในการปฏิบัติ ขึ้นอยู่กับการเห็นพ้องต้องกันของทั้งสองฝ่าย

(1.6) **แหล่งวัตถุดิบ** ผู้ค้าส่วนใหญ่ซื้อวัตถุดิบจากตลาด ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ซื้อและผู้ขายเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการ ผู้ค้าสามารถสั่งซื้อวัตถุดิบด้วยเทคโนโลยี เช่น LINE ซึ่งมีความเป็นทางการ และเชื่อมต่อเพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการระหว่างบุคคล ความสัมพันธ์นี้เป็นตัวอย่างของการตัดข้ามและเชื่อมต่อระหว่างมนุษย์และเทคโนโลยี การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของตัวแสดงในห่วงโซ่อุปทานอาหาร เมื่อผู้ค้าหันมาซื้อวัตถุดิบจากร้านค้าปลีกทันสมัย โรคระบาดจึงทำให้เกิดตัดข้าม เชื่อมต่อให้ผู้ค้าอาหารข้างทางเกิดปฏิสัมพันธ์กับความเป็นทางการคือ ร้านค้าปลีกสมัยใหม่ แต่การเปลี่ยนแปลงปฏิสัมพันธ์ไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงต่าง ๆ มีความซับซ้อน นอกจากนั้นผู้ค้าอาหารข้างทางบางคนต้องรักษาความสัมพันธ์กับผู้ค้ารายเดิมในตลาดสด เนื่องจากซื้อขายกันมานานเกินหนึ่งทศวรรษ ขณะที่การซื้อกับบริษัทเหล่านั้นไม่มีความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการเช่นนี้

(1.7) **ประเภทอาหารที่ขาย** เป็นวัตถุที่ผ่านกระบวนการผลิตโดยผู้ค้าอาหารข้างทาง ซึ่งแต่ละประเภทอาหารขึ้นอยู่กับปัจจัยของสถานที่ ต้นทุน ทักษะของผู้ค้า ผู้บริโภคในละแวกนั้น และอื่น ๆ ดังที่การค้าอาหารในประเภทที่แตกต่างกัน ก็มีผลต่อการเชื่อมต่อของผู้ค้าในปริมาณที่เดียวกัน ผู้ค้าอาหารข้างทางใช้รถเข็นและมีโต๊ะสำหรับขายอาหารประเภทก๋วยเตี๋ยว ย่อมได้รับผลตอบแทนมากกว่าผู้ค้าอาหารทานเล่นที่ราคาสินค้าย่อมเยากว่า ส่วนมากแผงค้าอาหารจะมีชื่อร้าน แต่มีความแตกต่างของการรับรองคุณภาพความอร่อยและชื่อเสียงของแผงค้าอาหาร ดังที่บางร้านได้รับรางวัลหรือประกาศนียบัตรจากสื่อต่าง ๆ ซึ่งเป็นข้อจำกัดให้ผู้ค้าอาหารรายใหม่มีศักยภาพการแข่งขันไม่เท่ากัน และขนาดของทุนที่ใช้ประกอบกิจการสำหรับผู้ค้ารายใหม่และรายเก่าก็ไม่เท่ากัน รวมทั้งความเป็น “ลูกค้าประจำ” ที่มากับความสัมพันธ์ที่ยาวนานระหว่างผู้ค้าและผู้ซื้อ ส่วน Assemblage ไม่ได้พิจารณาประเด็นเหล่านี้ และยังมองข้ามความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ ในระบบทุนนิยม ซึ่งต้องแข่งขันหรือช่วงชิงพื้นที่ระหว่างกัน โดยเฉพาะการค้าอาหารประเภทเดียวกันหรือในพื้นที่ใกล้เคียงกัน

(1.8) **การพึ่งพิงอาศัยกับอาคารใกล้เคียง** การค้าอาหารข้างทางเป็นกิจกรรมเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ และความไม่เป็นทางการไม่เกิดขึ้นเฉพาะการตัดขาดระหว่างความสัมพันธ์ของใครคนหนึ่งใดเท่านั้น แต่เป็นการตัดข้ามส่วนต่าง ๆ เพื่อเชื่อมต่อให้บ้านพักหรืออาคารใกล้เคียงเป็นส่วนหนึ่งของการหลอมรวมกับการประกอบอาชีพของผู้ค้าข้างทาง เพราะแท้จริงแล้ว อาคารเหล่านั้นดำรงอยู่และมีอยู่มาแม้ไม่มีแผงลอยอาหารมาขายด้านหน้าอาคารก็ตาม แต่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าอาหารและอาคารเกิดขึ้นต่อเนื่องเมื่อพึ่งพิงอาศัยระหว่างกัน เช่น การต่อพ่วงไฟฟ้า ส่งผลให้ผู้ค้าอาหารข้างทางเชื่อมต่อกับผู้พักอาศัยตามอาคารละแวกนั้น กลายเป็นการพึ่งพิงเนื่องจากความสัมพันธ์ภายในเศรษฐกิจไม่เป็นทางการ นอกจากนี้อาหารค้าทางกลายเป็นแหล่งอาหารของผู้อยู่อาศัยในชุมชน

(2) ความไม่แน่นอน (Uncertainty)

ความไม่แน่นอนเกิดขึ้นเป็นปกติในปริมาณที่มีความไม่เป็นทางการ ตลอดเวลาที่ผ่านมากรุงเทพมหานครมีการอนุญาตให้ผู้ค้าแผงลอยประกอบอาชีพสลับกับการไล่รื้อ ไม่ใช่แนวทางแก้ไขปัญหาในระยะยาวและไม่สอดคล้องกับการพัฒนาที่จะไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง การกลับมาทบทวนถึงการเชื่อมต่อให้ครอบคลุมความหลากหลายของมนุษย์และที่ไม่ใช่มนุษย์ภายในเมือง เป็นความเคลือบแคลงของการให้คำจำกัดความของชีวิตในเมือง (Urban life) ครอบคลุมถึงใครหรือกลุ่มใดในปริมาณที่ ซึ่งการอธิบายด้วยวิธีคิดของ Assemblage ให้ความสำคัญต่ออัตวิสัยน้อยกว่าวัตถุวิสัย ส่งผลให้กรณีของผู้ค้าอาหารข้างทางกลายเป็นชายขอบของเศรษฐกิจเมือง ประชาชนทั่วไปเข้าใจว่าทางเท้าใช้เพื่อการสัญจรเท่านั้น โดยกรุงเทพมหานครใช้ความสะอาดเรียบร้อยเป็นเงื่อนไขการจัดระเบียบ ดังนั้น กรุงเทพมหานครจึงไม่ใช่ตัวแสดงที่ทำให้ประชาชนหรือผู้ใช้ทางเท้าเข้าใจการออกแบบและวางผังให้ทางเท้าครอบคลุมการใช้เพื่อประโยชน์อื่น

ความไม่แน่นอนที่ทำให้สถานการณ์ของพื้นที่ในแต่ละช่วงเวลา หรือแนวทางการบริหารจัดการกิจกรรมทางเศรษฐกิจของการค้าอาหารข้างทางโดยกรุงเทพมหานคร ชุมชน หรือตัวแสดงอื่นอาจมีความยืดหยุ่น ปรับตัว และเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ แต่ภายใต้ปริมาณที่ลอยอยู่ในกรุงเทพมหานครไม่ได้หมายความว่าทุกพื้นที่ที่มีขนาดภูมิศาสตร์และประชากรที่เท่ากัน จนทำให้นโยบายเมืองดูแลและจัดสรรทรัพยากรได้เท่ากัน รวมถึงมาตรการและแนวทางสำหรับการค้าข้างทางของแต่ละเขตทั้ง 50 สำนักงานเขต ควรพิจารณาแนวทางที่สอดคล้องกับบริบทเฉพาะพื้นที่ เพราะไม่มีความเป็นไปได้ว่าการกำหนดนโยบายเมืองมาแล้วจะใช้ได้เหมือนกันทุกที่ ภายใต้หน่วยการปกครองระดับเขตเป็นการขีดเส้นแบ่งพรมแดนรัฐ แต่ขาดความเข้าใจว่าการเชื่อมต่อระหว่างปริมาณที่มีความซับซ้อนและปรับตัวไปตามธรรมชาติ เช่น ผู้ค้าอาหารข้างทางในเขตพระนครเคยซื้อวัตถุดิบจากปากคลองตลาด แต่ต้องเปลี่ยนแหล่งวัตถุดิบไปซื้อที่ตลาดวงเวียนใหญ่ เนื่องจากปากคลองตลาดเคยได้รับผลกระทบจากนโยบายการจัดระเบียบใน พ.ศ. 2559 ส่งผลให้การหลอมรวมภายใต้ปริมาณที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้ซื้อและผู้ขายใหม่ แล้วเกิดการเชื่อมต่อกับ

แหล่งวัตถุดิบแห่งใหม่ แต่ข้างต้นนี้เป็นผลมาจากบทบาทการแทรกแซงของรัฐ ผู้ค้าอาหารข้างทางไม่สามารถคาดการณ์จากสถานการณ์เช่นนี้ได้แล้ว ยังไม่มีอำนาจเพียงพอที่จะต่อรองหรือยับยั้งการตัดสินใจของกรุงเทพมหานคร

การบริหารจัดการเมืองและนโยบายควรส่งเสริมการค้าอาหารข้างทางเป็นเศรษฐกิจเมืองที่ไม่เป็นทางการให้สามารถประกอบอาชีพได้ ภายใต้หลักเกณฑ์ เงื่อนไข การกำหนดพื้นที่ที่การค้า และการจำหน่ายสินค้าในที่สาธารณะที่ไม่ใช่ลักษณะของการบังคับจนยากแก่การปฏิบัติ แต่ก็ยังจำเป็นต้องมีกฎเกณฑ์ระดับเมือง แต่ต้องลดการกำกับและควบคุมเพื่อส่งเสริมให้ผู้อยู่อาศัยในชุมชน ผู้สัญจรไปมา และผู้บริโภคร่วมกันในการกำหนดและตัดสินใจระดับพื้นที่ ในความหมายของพื้นที่ไม่ใช่อำนาจการบริหารระดับเขต ภายใต้เขตที่กำหนดปริมาณชัดเจนโดยกฎหมาย อาจรวมตัวเป็นหน่วยเศรษฐกิจย่อยตามแต่ละพื้นที่ ซึ่งผู้บริหารกรุงเทพมหานครและสำนักงานเขตควรให้ชุมชนมีส่วนร่วมจัดการตนเอง การให้อำนาจเจ้าหน้าที่รัฐกำหนดและตัดสินใจทุกอย่าง อาจไม่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่และไม่มีประสิทธิภาพต่อการแก้ปัญหาแล้ว เมื่อเกิดสถานการณ์ที่กระทบต่อการค้าอาหารข้างทาง ความไม่แน่นอนทำให้เกิดการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อร่วมกันสร้างแนวทางจัดการความไม่แน่นอนให้สามารถปรับตัวต่อไปได้ และแต่ละกลุ่มและพื้นที่จะปรับตัวและเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ

ส่วนนโยบายการบริหารเมืองที่ผ่านมาเปลี่ยนไปตามวาระของผู้บริหารกรุงเทพมหานคร แนวทางที่กำหนดในประกาศกรุงเทพมหานคร เรื่อง หลักเกณฑ์วิธีการและเงื่อนไขการกำหนดพื้นที่ทำการค้าและการขายหรือจำหน่ายสินค้าในที่สาธารณะ เช่น การจับสลากหรือการกำหนดเกณฑ์รายได้ตามฐานข้อมูลของบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ หลักเกณฑ์ข้างต้นเป็นเงื่อนไขของการสร้างความไม่แน่นอน ความไม่แน่นอนนี้รวมถึงความไม่มั่นคงทางอาชีพและรายได้ นอกจากนี้ผู้ค้าอาหารข้างทางต้องเผชิญความสัมพันธ์แบบพึ่งพิงอาศัยกับเจ้าหน้าที่รัฐทั้งเทศกิจและตำรวจจราจร เป็นความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมอุปถัมภ์ที่ต่างตอบแทนกัน เพื่อให้ค้าขายได้แต่ต้องมีผลตอบแทนในรูปตัวเงินและไม่ใช้ตัวเงิน ข้อถกเถียงของความไม่แน่นอนจึงเป็นเรื่องบทบาทของภาครัฐ ทั้งเชิงกฎหมายและกลไกที่รวมศูนย์อำนาจ ไม่สนับสนุนให้ผู้มีส่วนได้เสียมีส่วนร่วมกำหนดกฎเกณฑ์หรือแก้ปัญหาร่วมกัน อันที่จริง ผู้กำหนดนโยบายและผู้ปฏิบัติต้องเข้าใจบริบทเฉพาะพื้นที่ และคุณค่าของมนุษย์ที่ไม่ควรมีน้อยกว่าวัตถุที่เป็นองค์ประกอบของเมือง ทั้งถนน ทางเท้า เสาไฟฟ้า ถึงขยะ ท่อระบายน้ำ และต้นไม้ ดังนั้น การเชื่อมต่อในปริมาณต้องเปิดพื้นที่ให้ตัดข้ามและเชื่อมต่อกับสิ่งอื่นได้ การจำแนกปริมาณผลด้วยการแบ่งภาคเศรษฐกิจทางการและไม่เป็นทางการ ภาครัฐจะมีมุมมองต่อความไม่เป็นที่สาธารณะเป็นเรื่องที่ผิดกฎหมาย แตกต่างจากการสร้างชุดคำอธิบายของการหลอมรวมผ่านกิจกรรมในห่วงโซ่อุปทานอาหารทำให้เห็นการเชื่อมต่อเปลี่ยนแปลงตามสถานการณ์ได้ทุกเมื่อ เช่น การระบาดไวรัสโคโรนา เกิดการตัดข้ามพื้นที่ใหม่ของการซื้อวัตถุดิบจากศูนย์การค้าหรือซูเปอร์มาร์เก็ตแทนที่ตลาดสด

(3) การไม่เชื่อมต่อ (Disconnection)

ผู้ค้าอาหารข้างทางเป็นองค์ประกอบหนึ่งของเมือง แต่ถูกเบียดขับให้ออกจากพื้นที่ค้าขาย ซึ่งนโยบายการบริหารเมืองเช่นนี้เป็น การตัดขาดให้ปริมาณผลแยกออกเป็น ส่วน ๆ แล้วทำให้ผู้ค้าที่ถูกไล่อัดต้องตัดข้ามไปเชื่อมต่อกับปริมาณผลแห่งอื่น การเชื่อมต่อหรือไม่เชื่อมต่อในความหมายนี้ไม่พิจารณาตามเส้นแบ่งพรมแดน 50 เขตของกรุงเทพมหานคร แต่ภายใต้เขตหนึ่งมีการหลอมรวมเป็นปริมาณผล เช่น ชุมชนปากคลองตลาด ชุมชนวังบูรพา ล้วนอยู่ในเขตพระนคร แต่วิถีคิดการหลอมรวมเชื่อมต่อคนและวัตถุเป็นส่วนหนึ่งในปริมาณผล สถานการณ์ของการจัดระเบียบทางเท้าที่ผ่านมาแสดงให้เห็นผู้ค้าข้างทางเป็นชายขอบของเมือง มีความสำคัญน้อยกว่าวัตถุอื่นที่ตั้งอยู่บนพื้นที่สาธารณะ ตัวอย่างที่แสดงให้เห็น “การไม่เชื่อมต่อ” เกิดขึ้นอยู่เสมอ เพราะหน่วยงานภาครัฐพยายามแทรกแซงส่วนต่าง ๆ ในปริมาณผลให้หลอมรวมไม่ได้ เช่น การกำหนดคุณค่าชุดหนึ่งเป็นแบบแผนทางสังคมและอัตลักษณ์ มองการจัดการพื้นที่สาธารณะอยู่บนความสะอาดและเรียบร้อย ไม่มีสิ่งกีดขวางทางเดินเท้า เป็นชุดคุณค่าที่สะท้อนถึงการปฏิเสธแบบแผน

ทางสังคมดั้งเดิมและสมัยใหม่ เพื่อตัดข้ามปริณทลมาสู่แบบแผนหลังสมัยใหม่ แม้ผู้ค้าอาหารข้างทางได้รับผลกระทบจากนโยบายจัดระเบียบทางเท้า แต่ที่ผ่านมาก็ดีนรณาสถานที่ขาย หรือตกลงกับเจ้าของอาคารพาณิชย์เพื่อย้ายขึ้นมาขายบนหน้าอาคาร หรือย้ายแผงขายไปสถานที่ที่กรุงเทพมหานครจัดไว้ให้ หรือรวมตัวกันเจรจากับผู้แทนของรัฐ เหล่านี้เป็นตัวอย่างที่แสดงถึงการเชื่อมต่อความสัมพันธ์กับปริณทลอื่นอยู่เสมอ

การไม่เชื่อมต่อเกิดขึ้นเพราะแบบแผนหลังสมัยใหม่ พยายามสร้างชุดความคิด ความเชื่อ หรือค่านิยมใดก็ตามที่ทับซ้อนหรือเหลื่อมซ้อนกับแบบแผนดั้งเดิมและสมัยใหม่ เช่น การไล่รื้อหาบเร่แผงลอยออกจากพื้นที่แล้ว แต่รื้อสร้างอดีตเพื่อเขียนประวัติศาสตร์บนกำแพงที่มีการค้าอาหารข้างทางในปริณทลแห่งนี้ ด้านหนึ่งพิจารณาเป็นการตัดข้ามแล้วมาหลอมรวมเป็นปริณทลใหม่ที่แต่ละฝ่ายยอมรับกับสภาพที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน อีกด้านมีกระแสต่อต้านการเปลี่ยนแปลง ส่งผลให้เกิดการไม่เชื่อมต่อของผู้คน เนื่องจากไม่สามารถหลอมรวมสรรพสิ่งให้เป็นเอกภาพได้ แตกต่างจากโครงสร้างพื้นฐานที่ตัดข้ามไปเชื่อมต่อกับสิ่งอื่นได้ไม่ยาก นอกจากนี้ว่าทกรรมความเป็นทางการและไม่เป็นทางการทำให้เกิดการไม่เชื่อมต่อ เพราะสถานะของผู้ค้าถูกกำหนดให้ไม่เป็นทางการ การเชื่อมต่อจะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าไม่ตัดข้ามจากวิถีคิดแบบทวิลักษณ์ (Dualism) จุดมุ่งหมายของวิถีคิดการหลอมรวมจึงต้องการให้เกิดการรวมตัว (Agglomeration) สำหรับทุกคนและทุกพื้นที่ ขึ้นอยู่กับการยอมรับความหลากหลายและตั้งอยู่บนแนวราบเป็นลักษณะของเครือข่าย ปริณทลจึงไม่ใช่การขีดเส้นพรมแดนเหมือนความหมายของเขตแดนรัฐ แต่เป็นการแสดงถึงความสัมพันธ์ที่เชื่อมต่อและตัดข้ามไปเชื่อมกับสิ่งอื่นได้เรื่อย ๆ เหมือนกับการค้าอาหารข้างทางในชุมชนวังบูรพา แต่อีกช่วงเวลาหนึ่งของวัน ผู้ค้าเคลื่อนย้ายไปขายที่บริเวณปากคลองตลาด แล้วยังพึ่งพิงวัตถุดิบจากตลาดวงเวียนใหญ่ ทั้งหมดไม่ใช่ปริณทลเดียวกัน แต่เป็นการเชื่อมต่อระหว่างปริณทลด้วยกิจกรรมทางเศรษฐกิจของการค้าอาหารข้างทาง

ส่วนสาเหตุของการไม่เชื่อมต่อ ไม่ใช่เพราะวัตถุเป็นสิ่งที่ให้คุณค่ามนุษย์ แต่มนุษย์เป็นผู้กำหนดคุณค่าของสรรพสิ่ง รวมถึงการให้คุณค่าของมนุษย์ด้วยกันเอง เช่น มนุษย์ให้คุณค่าต่อวัตถุบางสิ่งโดยจัดลำดับความสำคัญมากหรือน้อยหรือเรียกชื่อในระดับอำนาจของภาษาที่แตกต่างกัน ดังนั้น การกำหนดคุณค่าของมนุษย์ไม่ใช่เฉพาะสถานะของชนชั้นและโครงสร้างทางสังคม แต่มนุษย์กำหนดคุณค่าของวัตถุที่เป็นรถเข็นหรือแผงตั้งร้านขายสินค้า ขึ้นอยู่กับมูลค่าของสิ่งของนั้น เช่น การวัดสรรพสิ่งด้วยตัวเงิน ส่งผลให้รถเข็นของผู้ค้าอาหารข้างทางมีคุณค่าน้อยกว่าล้อกบู่พื้นหรือเสาไฟบนทางเท้า แต่ไม่ได้พิจารณารถเข็นเป็นเครื่องมือประกอบอาชีพให้มนุษย์คนหนึ่งใช้สร้างรายได้เพื่อการดำรงชีวิต อีกด้าน การรวมตัวเป็นกลุ่มเกิดขึ้นตามธรรมชาติของ วิถีคิดการหลอมรวม การที่กรุงเทพมหานครในสมัยคณะผู้บริหารกรุงเทพมหานครชุดก่อนสร้างวัฒนธรรมการค้าอาหารข้างทางให้เป็น “เทศกาลถนนคนเดิน” ในพื้นที่การท่องเที่ยวทั้งถนนข้าวสารและเยาวราช เป็นการรวมตัวผู้ค้าที่หลอมรวมแบบไม่เป็นธรรมชาติ เพราะเงื่อนไขกำหนดโดยประกาศของกรุงเทพมหานคร แต่การหลอมรวมนี้เป็นการขยายให้คนกลุ่มอื่นมีส่วนร่วมในปริณทลแห่งนี้คนที่มีส่วนร่วมมีมากกว่าผู้ค้ารายเดิมและผู้พักอาศัย เพราะการค้าไม่เป็นไปตามวิถีธรรมชาติของชุมชนและบริบทเฉพาะพื้นที่ แล้วอาจเกิดกระแสการต่อต้านจากปริณทลอื่นที่ถูกห้ามค้าขาย

3.3 วิเคราะห์กรณีศึกษาของผู้ค้าอาหารข้างทางในชุมชนวังบูรพาด้วยวิถีคิดการหลอมรวม การศึกษา กิจกรรมทางเศรษฐกิจของผู้ค้าอาหารข้างทางโดยใช้วิถีคิด assemblage มีตัวอย่างบทความวิจัยที่อธิบายการวิเคราะห์เรื่องนี้ให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจของปริณทล (Territory) ระหว่างรัฐและผู้ค้า แต่ไม่สามารถแบ่งระดับของการวิเคราะห์เป็นมหภาคหรือจุลภาค เพราะการหลอมรวมเป็นการเชื่อมต่อองค์ประกอบหรือหน่วยย่อยต่าง ๆ ของสังคม เพื่อให้ปริณทลเป็นเหมือนกายภาพของมนุษย์ที่ประกอบด้วย ตัวแสดงต่าง ๆ เช่น ผู้ค้า เจ้าหน้าที่รัฐ ผู้บริโภค คนสัญจรไปมา ผู้พักอาศัย อีกส่วนคือวัตถุ เช่น แผงค้า อาคารสิ่งก่อสร้าง และโครงสร้างพื้นฐานของเมือง ข้อมูลที่ใช้ในการ

จำลองต้องใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ จึงเห็นการศึกษาวีธีคิดนี้ไม่ได้ตัดขาดจากการศึกษาภาคสนามเพื่อนำมาสร้างชุดคำอธิบายให้ปรากฏการณ์ แต่ผู้เขียนไม่เห็นด้วยที่สร้างชุดคำอธิบายเพียงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าข้างทางที่ขายอยู่หน้าร้านค้า หรือสร้างปริณทลเชื่อมต่อกันกลุ่มอื่น โดยไม่กล่าวถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของผู้ค้าอาหารข้างทาง (Durose et al., 2022; Tafti, 2020) เริ่มต้นจึงพิจารณาแนวคิด**ปริณทล**เพื่อขีดเส้นปริณทลตามพื้นที่ของสำนักงานเขต ซึ่งการสัมภาษณ์ผู้ค้าอาหารข้างทางในกรณีศึกษาแบ่งตามพื้นที่ของการเก็บแบบสอบถาม ได้แก่ เขตพระนคร บางรัก และบางกะปิ แล้วสนทนากับผู้ค้าที่ขายในเขตพ่อนัน นอกเขตพ่อนัน และพื้นที่เอกชน ผู้เขียนจึงนำกรณีศึกษามาวิเคราะห์ผ่านวิธีคิด Assemblage

กรณีศึกษาผู้ค้าอาหารข้างทางในเขตพระนครรายหนึ่ง มีภาพแทนของคนจนและมีรายได้น้อย เข้าไม่ถึงเทคโนโลยีสมัยใหม่ ไม่สามารถใช้แอปพลิเคชันต่าง ๆ ได้เนื่องจากอายุมากและไม่มีเงินจ่ายค่าบริการอินเทอร์เน็ต ขณะที่การค้าอาหารข้างทางใช้พื้นที่สามแห่งในการประกอบค้า ได้แก่ ถนนหลังศูนย์การค้า Mega Plaza ทางเท้าหน้าศูนย์การค้า China World และถนนบริเวณปากคลองตลาด ทั้งสามพื้นที่อยู่ในเขตพระนคร แต่ผู้ค้าพักอยู่ในเขตธนบุรี การเลือกขายอาหารในสามพื้นที่นี้แสดงถึงการพึ่งพิงปริณทลที่เชื่อมต่อกัน กิจกรรมทางเศรษฐกิจ และแหล่งชุมชนทางการค้า ในแต่ละปริณทลมีความสัมพันธ์แบบเปิด ผู้ค้ารายนี้สามารถเคลื่อนย้ายสู่ปริณทลอื่นนอกพื้นที่ค้าขายได้ เช่น เวลาเช้าถึงบ่ายขายอาหารที่หลังศูนย์การค้า Mega Plaza แต่ช่วงเย็นถึงกลางคืนขายอาหารที่บริเวณปากคลองตลาด แต่การค้าได้นั้นไม่ใช่การครองกรรมสิทธิ์พื้นที่ด้วยความรู้จักและคุ้นเคยกับผู้ค้ารายอื่นและผู้อยู่อาศัยละแวกนั้นเท่านั้น แต่ต้องได้รับอนุญาตไม่ว่าจะด้วยอำนาจทางกฎหมายหรือวัฒนธรรมอุปถัมภ์ก็ตาม การใช้พื้นที่ทางเท้าและถนนเพื่อขายอาหาร แสดงถึงอำนาจทับซ้อนระหว่างหน่วยงานภาครัฐทั้งสำนักเทศกิจและกองบัญชาการตำรวจนครบาล ผู้ค้าเลือกไม่เชื่อมต่อกับปริณทลอื่นที่อยู่ภายนอกสำนักงานเขตพระนคร เนื่องจากการไม่เชื่อมต่อของผู้ค้ารายนี้อยู่ภายใต้การกำกับและควบคุมในปริณทลนั้น แล้วการเคลื่อนย้ายปริณทลอื่นไม่ใช่ความสัมพันธ์แบบเปิดเสมอไป การเปิดหรือปิดปริณทลมีปัจจัยกำหนดความสัมพันธ์ของปริณทล คือ ความรู้จักและมักคุ้นส่วนบุคคลและกลุ่มคนเหมือนการซื้อวัตถุดิบจากตลาดเป็นความสัมพันธ์แบบเปิด เพราะมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันแบบการพึ่งพิง

นอกจากนี้ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าด้วยกัน มีลักษณะเป็นพฤติกรรมกลุ่ม เช่น สัปดาห์แรกของทุกเดือนเป็นช่วงเวลาที่ผู้คนวัยทำงานได้รับเงินเดือน ผู้คนจะมาซื้อของที่ศูนย์การค้า Mega Plaza มากกว่าในสัปดาห์อื่น ทำให้มีผู้ค้ามาตั้งแผงหรือเข็นรถมาพื้นที่นี้ในจำนวนมากกว่าสัปดาห์อื่น อีกทั้งปริณทลที่เปิดต้องนับรวมทุกกลุ่มเข้าไว้ให้มากที่สุด ทางปฏิบัติการค้าอาหารข้างทางบริเวณนี้มีกลุ่มผู้บริโภคคือแรงงานข้ามชาติที่ทำงานเป็นลูกจ้าง ลูกจ้างบริษัทเอกชน และผู้พักอาศัยบริเวณนั้น จะเห็นว่าคนสัญจรไปมาและนักท่องเที่ยวต่างชาติไม่ใช่กลุ่มผู้ซื้ออาหารข้างทาง ทางตรงข้ามคนสองกลุ่มนี้ไม่สนใจอาหารข้างทางเหล่านี้เช่นกัน มีผลทางอ้อมให้ประเภทอาหารที่ขายส่วนมากเป็นข้าวแกง อาหารตามสั่ง ขนมจีนในสัดส่วนที่มากกว่าอาหารทานเล่น แตกต่างจากอาหารที่ขายบนพื้นที่เอกชนหน้าศูนย์การค้า China World เน้นขายอาหารทานเล่นให้ผู้สัญจรไปมา ชาวต่างชาติ และคนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ด้วยเหตุที่ประเภทของอาหารข้างทางกำหนดขึ้นตามกลุ่มผู้บริโภค ทางกลับกัน ใครที่ปฏิสัมพันธ์ในเครือข่ายตัวแสดงเหล่านี้มีผลต่อการกำหนดประเภทอาหารที่ขายเช่นกัน แต่ปริณทลนี้ไม่เกิดความขัดแย้งเพราะประเภทอาหารที่ขายมีลำดับชั้นของกลุ่มเป้าหมายไม่เหมือนกัน จึงไม่เกิดความรู้สึกถึงความไม่เป็นธรรมทางการค้าระหว่างผู้ขายบนพื้นที่เอกชนและพื้นที่สาธารณะ

ชุดคำอธิบายข้างต้นไม่สามารถยืนยันได้ว่าปรากฏการณ์นี้คือ**การหลอมรวมปริณทล** (Territorial assemblage) เนื่องจากการรับรู้ไม่ได้ตัดข้ามแล้วมาเชื่อมต่อในปริณทลเดียวกันในพื้นที่ของเขตพระนคร หรือพื้นที่บริเวณนั้นคือ “ชุมชนวังบูรพา” ตรรกะเดียวกันของชุดคำอธิบายเหมือนกับการไล่รื้อแผงลอยอาหารบริเวณสะพานหัน

แล้วมาเช่าสถานที่ขายบนศูนย์การค้า Mega Plaza เป็นการสลายเส้นแบ่งของปริณทณแล้วให้เชื่อมต่อกับปริณทณแห่งใหม่โดยมีศูนย์การค้าแห่งนี้เป็นศูนย์กลางของการเชื่อมต่อกับเครือข่ายตัวแสดงอื่น แต่การหลอมรวมเกิดขึ้นไม่ได้ เพราะกลุ่มเป้าหมายของผู้บริโภคเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งไม่ใช่ผู้สัญจรที่มาซื้อของที่สะพานหัน แต่เปลี่ยนเป็นนักสะสมของเล่นและเกมคอนโซลบนศูนย์การค้าแห่งนี้ที่ย้ายมาจากอีกปริณทณหนึ่งคือ “ชุมชนสะพานเหล็ก” การเชื่อมต่องจึงมีปัจจัยอื่นที่ต้องพิจารณามากกว่าการเคลื่อนย้ายแล้วจะหลอมรวมปริณทณได้ เนื่องจากการขีดเส้นปริณทณต้องมีปฏิสัมพันธ์ของเครือข่ายตัวแสดง ผู้คนเหล่านั้นไม่ว่าจะเป็นผู้ชาย ผู้ซื้อ หรือคนกลุ่มอื่นต่างมีความปรารถนาไม่เหมือนกัน เช่น ผู้สูงอายุที่มีประสบการณ์ชีวิตร่วมกับสะพานหัน ต้องการทานอาหารแผงลอยหนึ่งที่เคยขายที่สะพานหันแล้วย้ายมาขายบนศูนย์การค้า Mega Plaza แต่ปฏิสัมพันธ์ที่หลอมรวมกับสะพานหันไม่มีอีกต่อไป องค์ประกอบอื่นของวัตถุต่าง ๆ ที่อยู่บนอาคารไม่เหมือนกับความทรงจำของสะพานหันในทศวรรษที่ผ่านมาแม้รสชาติของอาหารเหมือนเดิม

แม้จะเติมเต็มความปรารถนาของอาหารที่ขาดไปของปัจเจกบุคคล แต่ขาดความรู้สึกร่วมในช่วงเวลาที่ผ่านมา ดังนั้น **จักรกลความปรารถนา (Desiring-machine)** จึงไม่ใช่เพียงการโหยหาอดีตหรือประสบการณ์ที่ผ่านมา แต่ต้องการเชื่อมต่อการรับรู้ในปัจจุบันและความทรงจำในอดีต แล้วการหลอมรวมปริณทณจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อตระหนักถึงเงื่อนไขของสถานที่และเวลา ไม่เช่นนั้นจะคล้ายคลึงกับการปรับปรุงภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของคลองโอ่งอ่างและชุมชนเลื่อนฤทธิ์ แต่ขาดเรื่องเล่าและความทรงจำทางประวัติศาสตร์ของผู้คนกลุ่มต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม บทบาทของกรุงเทพมหานครมีอำนาจบังคับทางกฎหมายจะสร้าง ขยาย หรือลดขนาดปริณทณ การหลอมรวมเห็นมาทั้งสามความสัมพันธ์ในประวัติศาสตร์ แต่จะเลือกเติมส่วนที่ขาดไป หรือตัดขาดแล้วเชื่อมต่อการรับรู้ใหม่ผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจของการค้าอาหารข้างทางแบบดั้งเดิมเพื่อการดำรงชีวิตพื้นฐานของผู้คนในชุมชน หรือฉายภาพการค้าอาหารข้างทางผ่านกิจกรรมพิเศษประจำสัปดาห์เหมือนเทศกาลถนนคนเดินให้คนชั้นกลางในเมืองมาเที่ยวพักผ่อน ทั้งหมดนี้ขึ้นอยู่กับคณะผู้บริหารกรุงเทพมหานครเห็นการค้าอาหารข้างทางในมุมมองใด การตัดสินใจที่ผ่านมาไม่มีการรับฟังความคิดเห็นหรือฉันทมติจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย แต่เป็นการชี้ทิศทางการพัฒนาฝ่ายเดียวโดยกรุงเทพมหานคร

4. บทสรุป

การวิเคราะห์การสถานการณ์การค้าแผงลอยอาหาร ผ่าน Urban assemblage พบการปฏิบัติการของความไม่เป็นที่ทางเกิดขึ้นตามองค์ประกอบต่าง ๆ ของเมืองทั้งสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต และความเป็นทางและการและไม่เป็นทาง การเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ เหมือนกับกรณีศึกษาของงานวิจัยพบการเข้าสู่อาชีพผู้ค้าอาหารข้างทางส่วนมากใช้ความสัมพันธ์ไม่เป็นทางการ เป็นวัฒนธรรมอุปถัมภ์ในสังคมไทย เพื่อครองพื้นที่สาธารณะในการประกอบอาชีพ และตำแหน่งที่ขายอาหาร กลายเป็นกรรมสิทธิ์ผูกขาดโดยผู้ค้าอาหารข้างทางรายนั้น การจับจองสถานที่ของบางแผงค้าไม่มีการเปลี่ยนหน้ามากกว่า 30 ปี หรือใช้วิธีการส่งต่อให้ครอบครัว ญาติ หรือขายกรรมสิทธิ์พื้นที่ให้ผู้อื่นมาค้าข้างทางแทน ความสัมพันธ์ลักษณะนี้สร้างความไม่เป็นธรรมอีกด้านต่อประชาชนทั่วไปและผู้ที่ต้องการขายของบนพื้นที่สาธารณะ ทั้งยังเป็นข้อจำกัดที่ไม่เกิดการเชื่อมต่อระหว่างส่วนย่อยในสังคม อันเป็นผลมาจากทางเท้าถูกกำหนดให้ผู้คนใช้ความสัมพันธ์ไม่เป็นทางการ เป็นการพึ่งพิงแบบไม่เป็นทางการระหว่างผู้ค้าอาหารข้างทางและเจ้าหน้าที่เทศกิจผ่านการจ่ายค่าปรับและให้อาหารเป็นสินน้ำใจ แต่ความสัมพันธ์นี้ตั้งอยู่บนอำนาจรัฐที่ได้รับจากสถานะทางอาชีพของตำแหน่งงาน อำนาจการบังคับใช้กฎหมายจึงปรากฏทั้งที่เป็นกึ่งทางการและไม่เป็นทางการ ไม่ได้ตัดขาดความสัมพันธ์ให้ผู้ค้ามีความไม่เป็นที่ทางจากการค้าอาหาร อีกทั้งปัญหานี้ส่งผลให้การเข้าสู่อาชีพของคนกลุ่มอื่นบนพื้นที่สาธารณะไม่สามารถทำได้ ขณะเดียวกัน การที่ภาครัฐไม่มีแนวทางแก้ปัญหาที่เป็นรูปธรรม มีผลให้เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการใช้ช่องว่างของความไม่เป็นที่ทาง เพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากผู้ค้าข้างทาง ทั้งที่เป็นตัวเงินและไม่เป็นตัวเงิน

เรื่องของการบริหารเมือง จึงต้องเผชิญกับการจัดการองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในเมือง ที่ไม่สามารถเชื่อมต่อและหลอมรวมได้ เพราะทางเท้ามีผู้คนสัญจร และมีผู้ค้าอาหารข้างทางส่วนมากค้าขายมานานกว่า 10 ปี ขณะที่มาตรการของหน่วยงานภาครัฐไม่ชัดเจน มีผลต่อการนำนโยบายไปปฏิบัติและการบริหารภาครัฐเป็นโครงสร้างความสัมพันธ์แนวตั้ง ความเป็นเครือข่ายระหว่างตัวแสดงต่าง ๆ ไม่เกิดขึ้นในเมือง และการกำหนดมาตรการของการพัฒนาเมืองจึงเกิดอุปสรรคเพราะความสัมพันธ์ไม่เป็นทางการของผู้คนเป็นเรื่องสำคัญ เพราะถูกควบคุมและสั่งการโดยหน่วยงานที่ทำหน้าที่บริหารเมืองคือกรุงเทพมหานคร เนื่องจากกรุงเทพมหานครไม่มียุทธศาสตร์การบริหารจัดการการค้าอาหารข้างทาง ส่งผลให้ขาดนโยบายและแนวทางการจัดการที่ชัดเจน สะท้อนให้เห็นว่ากรุงเทพมหานครไม่ตระหนักถึงความสำคัญของเศรษฐกิจไม่เป็นทางการและชุมชนที่เป็นหน่วยย่อยสำคัญของเศรษฐกิจฐานราก (นฤมล นิราทร, Jorge Carrillo Rodriguez และ กฤษฎา อีระโกศลพงศ์, 2564)

ส่วนการใช้วิธีคิด assemblage มีอุปสรรคต่อการทำความเข้าใจเมืองที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งมีความซับซ้อนและยืดหยุ่นปรับตัวได้ตามปรากฏการณ์ต่าง ๆ ผู้เขียนพยายามสร้างชุดคำอธิบาย Assemblage ผ่านงานเขียนเรื่อง Assemblage urbanism and the challenges of critical urban theory และ Rethinking urban public space: assemblage thinking and the uses of disorder ด้วยเหตุนี้การเชื่อมต่อสรรพสิ่งในปริภูมิจึงเป็นเรื่องยาก เนื่องจากต้องให้ความสำคัญต่อบริบทของความไม่เป็นทางการทั้งด้านเศรษฐกิจและการเมือง มากกว่าพิจารณาเฉพาะโครงสร้างพื้นฐานของเมืองที่เป็นวัตถุ บ่อยครั้งไม่ว่าจะตัวแสดงใดต่างให้ความสำคัญต่อทางเท้ามากกว่าผู้ค้าอาหารบนทางเท้า แล้วมองไม่เห็นความสำคัญของรถเข็นที่ขายอาหาร นอกจากนี้ใช้ประกอบอาชีพของผู้ค้ารายนั้น ยังมีคุณค่าต่อชีวิตผู้คนเมืองอีกไม่น้อย ที่สำคัญการหลอมรวมสรรพสิ่งมารวมด้วยกันไม่ได้หมายความว่าไม่มีความแตกต่างที่นำไปสู่ความขัดแย้ง จริงแล้วเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่อยู่รวมตัวกัน แล้วแต่ละปริภูมิจะเชื่อมต่ออีกปริภูมิหนึ่ง กรณีของการค้าอาหารข้างทางพบว่าการใช้เส้นพรมแดนของสำนักงานเขตไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ของการเชื่อมต่อได้ เพราะมีผู้ค้าอาหารข้างทางเคลื่อนย้ายไปขายในพื้นที่อื่นที่ดูแลโดยสำนักงานเขตเดียวกัน หรือเชื่อมต่อปริภูมิอื่นด้วยการซื้อวัตถุดิบในห่วงโซ่อุปทานอาหาร ดังนั้น การทำความเข้าใจสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริงและสภาพที่ดำรงอยู่ภายในเมืองจะช่วยให้การอธิบายวิธีคิด Assemblage ได้ชัดเจนขึ้น

5. ข้อเสนอแนะ

การศึกษาผู้ค้าอาหารข้างทางที่ใช้เมืองเป็นจุดตั้งต้น คนส่วนมากแล้วให้คุณค่าคนน้อยกว่าวัตถุ องค์ประกอบอื่นของเมืองที่หมายถึงสิ่งของและโครงสร้างพื้นฐาน แล้วยิ่ง วิธีคิดการหลอมรวม ลดทอนอำนาจของคนด้วยการหลอมรวมให้สรรพสิ่งเข้าไว้ด้วยกัน ไม่สนใจความขัดแย้งและความไม่เท่าเทียมที่เกิดขึ้นในระเบียบสังคม เช่นเดียวกับการกล่าวถึงเมืองสำหรับทุกคน แต่เมืองในความหมายนี้ไม่เคยนับรวมทุกคนเข้าไว้ด้วยกัน แล้วไม่จัดการปัญหาหลากหลายภายในเมืองให้เกิดฉันทามติร่วมสำหรับทุกกลุ่มคน เช่น การให้ความหมายของทางเท้าคือทางเดิน ทั้งที่จริงแล้วทางเท้าเป็นได้มากกว่าทางคนเดิน อาจเป็นทางจักรยาน ค้าขาย หรือกิจกรรมสาธารณะตามความสอดคล้องกับบริบทพื้นที่นั้น ซึ่งวิธีคิดการหลอมรวม สามารถมองได้หลายระดับของการสร้างเครือข่ายของตัวแสดง การกล่าวถึงการหลอมรวมสรรพสิ่งตามแนวทางของเมืองศึกษาแล้ว ตามความเข้าใจของผู้เขียนแบ่งออกเป็นระดับเชิงพื้นที่ของชุมชนอาหาร เช่น ซอยคอนแวนต์ย่านสีลม ซอยอารีย์ ตรอกข้าวสาร อีกระดับของกรุงเทพมหานครเป็นส่วนการบริหารเมือง เพราะเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์และบังคับใช้สำหรับทุกคน ไม่ว่าจะค้าขายบนพื้นที่ใดก็ต้องได้รับการปฏิบัติเช่นเดียวกับในเมืองกรุงเทพมหานคร

ข้อเสนอเชิงนโยบายและการบริหารเมืองและเศรษฐกิจไม่เป็นทางการ

ข้อเสนอแรก กรุงเทพมหานครต้องกำหนดนโยบายและมาตรการที่เน้นส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียในระดับพื้นที่ สำนักงานเขตแต่ละแห่งต้องรับฟังความคิดเห็นของผู้ค้าข้างทางและผู้อยู่อาศัยบริเวณนั้น แต่ไม่ได้หมายความว่าการทำงานในชุมชนจะเป็นทางออกที่เป็นธรรมสำหรับทุกฝ่าย แล้วมุมมองของผู้บริโภคมีตัวอย่างเช่น “ซื้ออาหารแผงลอยแต่ไม่ต้องการให้มีแผงลอย” หรือ “ซื้ออาหารแผงลอยแต่ไม่มีก็หาซื้ออย่างอื่น” หรือ “ไม่ชอบการมีแผงลอยแต่ก็ซื้ออาหารแผงลอย” ซึ่งมีผู้บริโภคไม่น้อยที่มีการกระทำอันแย้งกับความคิด เหตุผลอาจเป็นเพราะความสะดวกเข้าถึงอาหาร ความหลากหลายของประเภทอาหาร และความปรุงสดใหม่ที่แผงค้า แต่อีกด้านมีมาความคิดของพฤติกรรมที่ไม่รักษาความสะอาดของผู้ค้าบางรายและการเบียดเบียนทางเท้าสาธารณะ ฉะนั้น การกระจายอำนาจให้แต่ละพื้นที่มีส่วนร่วมของการจัดการและสร้างการหลอมรวมเชิงพื้นที่จะแก้ไขปัญหาได้ในระยะยาว แทนที่การบังคับใช้กฎหมายระดับเมืองของกรุงเทพมหานคร แล้วกำหนดให้ใช้เหมือนกันทั้ง 50 เขต ซึ่งบริบทเฉพาะของพื้นที่มีผลให้การค้าอาหารข้างทางมีความไม่เหมือนกัน เช่น ปัจจัยที่มีผลให้ผู้ค้าอาหารข้างทางขายอาหารประเภทใดขึ้นอยู่กับพฤติกรรมบริโภคของผู้อาศัยหรือผู้สัญจรไปมาหรือผู้ที่ทำงานในบริเวณนั้น

ข้อเสนอสอง จากข้อเสนอแรกเป็นการส่งเสริมความร่วมมือและสร้างความเข้าใจระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ แต่ไม่ได้หมายความว่า วิธีคิดการหลอมรวม จะเกิดขึ้นได้ในระดับที่กว้างมากกว่าเชิงพื้นที่ หากต่อยอดหรือขยายผลของการศึกษาพิจารณาจากความร่วมมือของผู้ค้า ผู้บริโภค และผู้อาศัยในบริเวณนั้น เป็นการจำลองโดยใช้ Assemblage เพื่อสร้างชุดคำอธิบายปรากฏการณ์เชิงพื้นที่เฉพาะผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจของการค้าอาหารข้างทาง ผู้เขียนเสนอให้ใช้พื้นที่และผู้ค้าเป็นจุดตั้งต้นแล้วให้น้ำหนักเท่า ๆ กัน เพื่อแสดงให้เห็นความแตกต่างและความหลากหลายของอัตลักษณ์ ที่หลอมรวมสรรพสิ่งเป็นปริณชิตเดียวกัน แต่การหลอมรวมไม่ได้หมายความว่าเป็นการเชื่อมต่อ เพื่อให้ผู้คนหลากหลายกลุ่มภายในพื้นที่แห่งนั้นไม่มีความขัดแย้ง แต่คล้ายกับเป็นการกดทับความรู้สึกลงไว้ ให้แต่ละคนหรือฝ่ายยอมรับความแตกต่างและหลากหลายเพื่อดำรงอยู่ร่วมกัน ขณะที่กรุงเทพมหานครต้องแสดงบทบาทของการบริหารประสานความร่วมมือ (Collaborative governance) ให้แต่ละฝ่ายทำหน้าที่เช่นนั้นได้ ซึ่งเวลานี้ไม่มีทิศทางเช่นนั้นเพราะเกิดการไล่รื้อมาตลอดตั้งแต่ พ.ศ. 2557 หน่วยงานรัฐจะต้องให้คุณค่าทุกอย่างที่รักษาผลประโยชน์สำหรับทุกฝ่าย แล้วไม่สร้างวาทกรรมของเมืองน่าอยู่หรือเมืองที่นับรวมคนทุกคน แต่ความเป็นจริงมีคนจนเร่ร่อน คนว่างงาน คนเร่ร่อน และคนกลุ่มอื่นที่ไม่ได้รับการดูแลและปฏิบัติที่เป็นธรรม

ข้อเสนอเพื่อทบทวนองค์ความรู้ความไม่เป็นทางการ

ความไม่เป็นทางการในความหมายนี้รวมถึงการศึกษาแรงงานและเศรษฐกิจนอกระบบ การวิเคราะห์ด้วยวิธีคิด Assemblage ผ่านกรณีของผู้ค้าอาหารข้างทาง ซึ่งไม่ได้ปฏิเสธสัมพันธ์เฉพาะกับเจ้าหน้าที่รัฐ แต่ตลาดสดหลายแห่ง เช่น ตลาดคลองเตย ตลาดศาลาน้ำร้อน ตลาดวงเวียนใหญ่ ตลาดยอดพิมาน และอื่น ๆ ตลาดบางแห่งยังเชื่อมต่อปริณชิตกัน เช่น ผู้ค้าในตลาดวงเวียนใหญ่ซื้อเนื้อหมูจากตลาดคลองเตย และซื้อผักจากตลาดยอดพิมานไปขายอีกต่อหนึ่ง นอกจากนี้ตลาดเหล่านี้จึงเป็นแหล่งกระจายวัตถุดิบและทำหน้าที่เชื่อมต่อกับเครือข่ายการผลิตอาหารของแผงลอยแล้วแต่ยังรวมถึงร้านค้าอาหารในพื้นที่เอกชน อีกทั้งยังมีการเชื่อมต่อกับผู้รับจ้างขนส่ง เช่น ผู้ขับรถสามล้อ ผู้ขับขี่จักรยานยนต์รับจ้าง จัดส่งวัตถุดิบจากตลาดสู่แผงลอย ความสัมพันธ์นี้เป็นการเชื่อมต่อปริณชิตของห่วงโซ่อุปทานอาหาร (Food supply chains)

ตัวแสดงภายในห่วงโซ่อุปทานอาหาร เชื่อมต่อกันตั้งแต่ต้นทางถึงปลายทาง ระหว่างช่วงการผลิตของห่วงโซ่อุปทานเชื่อมต่อกิจกรรมของการผลิต ขนส่ง จัดจำหน่าย และบริโภค ตัวแสดงต่าง ๆ จึงไม่ได้ตัดขาดความสัมพันธ์

ระหว่างทางการและไม่เป็นทางการ เช่น การระบาดเชื้อไวรัสโคโรนาตั้งแต่ พ.ศ. 2563 ผู้ค้าอาหารข้างทางบางรายเคยซื้อวัตถุดิบจากตลาดเป็นประจำ แต่เพิ่งเปลี่ยนมาซื้อบางรายการกับซูเปอร์มาร์เก็ต โดยพิจารณาจากปัจจัยของราคาและโปรโมชั่น ไม่ใช่เพราะความสัมพันธ์ส่วนตัว เช่น ซ้อมานาน ลดราคาพิเศษ สั่งจองล่วงหน้า แต่ความสัมพันธ์เช่นนี้ซูเปอร์มาร์เก็ตไม่มีให้บริการ ดังนั้น การพึ่งพิงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าอาหารข้างทางและผู้ค้าในตลาด คือ “ความไม่เป็นทางการ-ความไม่เป็นทางการ” ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าอาหารข้างทางและซูเปอร์มาร์เก็ต คือ “ความไม่เป็นทางการ-ความเป็นทางการ”

ข้อเสนอส่วนนี้คือ การพิจารณาแยกส่วนระหว่างทางการและไม่เป็นทางการเป็นช่องว่างความรู้ด้านแรงงานและเศรษฐกิจไม่เป็นทางการ ขณะที่การศึกษาเมืองสนใจเรื่องนี้เพราะความไม่เป็นทางการของการค้าข้างทางเป็นปัญหาการพัฒนาเมือง วิธีคิด Assemblage ทำให้ผู้ค้ารวมตัวเป็นกลุ่มเพื่อหาแนวทางร่วมกันในปริภูมิแห่งหนึ่ง แล้วการเชื่อมต่อยังทำหน้าที่สร้างเครือข่ายความร่วมมือผ่านกลุ่มและปริภูมิอื่นได้ นำไปสู่การปรับตัวและเปลี่ยนแปลงตามสถานการณ์ใหม่ วิธีคิด Assemblage มองข้ามการแบ่งแยกความเป็นทางการและไม่เป็นทางการ หรือกล่าวได้ว่าเป็นการปฏิเสธความเป็นทวิลักษณ์ (Dualism) ที่มองสรรพสิ่งที่ดำรงอยู่เป็นสองกลุ่ม ทั้งนี้การใช้การศึกษาของ Urban assemblage ต้องไม่ละเลยความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ส่งผลให้อำนาจการต่อรองของผู้ค้าอาหารข้างทางมีน้อยกว่าผู้แทนของรัฐ ภายภาคของเมือง และโครงสร้างพื้นฐาน

กิตติกรรมประกาศ

การเขียนบทความนี้ใช้ข้อมูลตั้งต้นจากรายงานวิจัยเรื่อง “บทบาทของเศรษฐกิจนอกระบบต่อเศรษฐกิจเมือง: กรณีศึกษาการค้าอาหารข้างทางในเขตกรุงเทพมหานคร” ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.) เพื่อมาวิเคราะห์ด้วยแนวคิด Urban Assemblage แล้วมองผ่านปฏิบัติการ In-/formality ของผู้ค้าอาหารข้างทางในห่วงโซ่อุปทานอาหาร

รายการอ้างอิง

- นฤมล นิราทร. (2561). ความคงเส้นคงวาของการจัดการการค้าแผงลอยในกรุงเทพมหานคร. ในรายงานสืบเนื่องการประชุมวิชาการ การบริหารการพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหารระดับชาติครั้งที่ 3 คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ วันที่ 14 กรกฎาคม 2561. สืบค้นจาก <https://bit.ly/3KY2jhF>
- นฤมล นิราทร, Jorge Carrillo Rodriguez, และ กฤษฎา ธีระโกศลพงศ์. (2564). ห่วงโซ่อุปทานอาหารในเศรษฐกิจเมือง : กรณีศึกษาผู้ค้าอาหารข้างทางในกรุงเทพมหานคร. วารสาร สังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 33(2), 102-135.
- ราชกิจจานุเบกษา.(28 กุมภาพันธ์ 2563). ประกาศกรุงเทพมหานคร เรื่อง หลักเกณฑ์วิธีการและเงื่อนไขการกำหนดพื้นที่ทำการค้าและการขายหรือจำหน่ายสินค้าในที่สาธารณะ. เล่ม 137 ตอนพิเศษ 47ง. สืบค้นจาก http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2563/E/047/T_0017.PDF
- Banks, N., Lombard, M., & Mitlin, D. (2020). Urban informality as a site of critical analysis. *The Journal of Development Studies*, 56(2), 223-238.
- Brenner, N., Madden, D. J., & Wachsmuth, D. (2011). Assemblage urbanism and the challenges of critical urban theory. *City*, 15(2), 225-240.
- Buchanan, I. (2021). *Assemblage Theory and Method*. London: Bloomsbury Academic.
- Deleuze, G. & Guattari, F. (1999[1987]). *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. London: Athlone.
- Dincer, D. (2020). The Act-Shifts Between Humans and Nonhumans in Architecture: A Reading of Bruno Latour's Actor-Network Theory. In I. Williams (ed.), *Contemporary Applications of Actor Network Theory* (pp. 33-50). Palgrave Macmillan.
- Dovey, K. (2012). Informal urbanism and complex adaptive assemblage. Retrieved from [https://minerva-access.unimelb.edu.au/bitstream/handle/11343/230653/Complex%20Adaptive%20Assemblage%20\(Final%20ms\).pdf](https://minerva-access.unimelb.edu.au/bitstream/handle/11343/230653/Complex%20Adaptive%20Assemblage%20(Final%20ms).pdf)
- Durose, C., van Ostaijen, M., Van Hulst, M., Escobar, O., & Agger, A. (2021). Working the urban assemblage: A transnational study of transforming practices. *Urban Studies*, 00420980211031431.
- Dovey, K., Rao, F., & Pafka, E. (2018). Agglomeration and assemblage: Deterritorialising urban theory. *Urban Studies*, 55(2), 263-273.
- Hart, K. (1985). The informal economy. *Cambridge Anthropology*, 54-58.
- Jervis, B. (2019). *Assemblage Thought and Archaeology. Themes in Archaeology*. London: Routledge.
- Lewis, W. A. (1979). The dual economy revisited. *The Manchester School*, 47(3), 211-229.
- Lutzoni, L. (2016). In-formalised urban space design. Rethinking the relationship between formal and informal. *City, Territory and Architecture*, 3(1), 1-14.

- Sendra, P. (2015). Rethinking urban public space: assemblage thinking and the uses of disorder. *City*, 19(6), 820-836.
- Singer, H. W. (1970). Dualism revisited: a new approach to the problems of the dual society in developing countries. *The journal of development studies*, 7(1), 60-75.
- Sotirin, P. (2005). Becoming-woman. In C. J. Stivale (ed.), *Gilles Deleuze: Key Concepts* (pp. 98-109). Montreal & Kingston: McGill-Queen's University Press.
- Storper, M., & Scott, A. J. (2016). Current debates in urban theory: A critical assessment. *Urban studies*.
- Taheri Tafti, M. (2020). Assembling street vending. *Urban Studies*, 57(9), 1887-1902.
- Wise, J. M. (2005). Assemblage. In C. J. Stivale (ed.), *Gilles Deleuze: Key Concepts* (pp. 77-87). Montreal & Kingston: McGill-Queen's University Press.